

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi
szakfolyóirat

57. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2010/02

Tartalom

Ajánló

SZÁNTÓ Péter: **Hogyan tovább MOKKA?**

Cikkek

- BALÁZS László: **Virtuális közös lekérdezés vagy valós központi adatbázis.**
A MOKKA és a KözEIKat technikai rendszerének összehasonlítása47
- DANCS Szabolcs: **Retrospektív konverzió nagyüzemi módon: az ADAM-projekt**..... 52
- KUKOR Ferenc: **RefWorks: a bibliográfiakezelés új generációja**..... 59

Beszámolók • Szemlék • Referátumok

- GOH, Tiong T. – LIEW, Chern Li: **SMS alapú könyvtári katalógus** (Ref.: Drótos László)68
- MOGHADDAM, Golnessa Galyani: **Miért nem kerülnek kevesebbe a folyóiratok az elektronikus publikálás korában?** (Ref.: Dancs Szabolcs).....71
- LEVY, Moria: **A WEB 2.0 hatásai a tudásmenedzsmentre** (Ref.: Németh Márton).....73
- CROOK, Edgar: **Webarchiválás a webkettes világban** (Ref.: Drótos László)78

EU-információ

- Europeana V.1.0 • Az Europeana az Egyesült Államokból nézve • Szerzői jog a tudásalapú gazdaságban • DORIE – új adatbázis • Új vezető az Európai Bizottság Magyarországi Képviselőtársaság élén
(Összeállította: Kovácsné Koreny Ágnes)..... 82

Scientific and Technical Information

Hungarian journal of library and information science

Vol. 57 • 2010/02

Summaries

BALÁZS, L.: Virtual common query or a physical central database? A comparison of the technical background of MOKKA and KözEIKat 47

The database systems performing common queries (example in Hungary: KözEIKat) are compared with those using a central database (MOKKA), as regards shared cataloguing solutions. The advantages and disadvantages of each system are analysed from a variety of aspects, such as system complexity, database server workload, search and display capabilities, authority control, impact on libraries, with a view also to the potential user groups of each solution. An attempt is made to identify in which fields these systems can be used at their optimum. The issues discussed may be of special relevance when the enhancement of the MOKKA system (the Hungarian National Shared Catalogue) is going to start soon.

DANCS, Sz.: The ADAM Project: retrospective conversion on a grand scale 52

'Recat' or 'recon'? Pursue a labour-intensive, costly, and time-consuming method (recataloguing) or utilise a relatively cheap, largely automatic procedure, admittedly imperfect and fraught with errors, which holds up a glimmer of hope for a complete online catalogue in the near future (retrospective conversion)? This is the dilemma a big library is bound to face when it determines to migrate its traditional paper-based catalogue – or a

part thereof - to the net. The article presents the main aspects to be considered in choosing the appropriate method: given the criteria of cost, quality, and time, many libraries prefer to adopt the cheaper and automatic method, even if it is less perfect in terms of quality: retroconversion. A specific case of this is the scanning and OCR of the catalogue cards themselves, XML-conversion of the generated records as well as the creation of a number of indices, which are keys for users' online search sessions. A successful project of large-scale retroconversion is discussed in detail. The ADAM Project – named after ALEPH's module for managing digital objects - was run by the Central University Library of Iași (Romania). About 1.3 million traditional catalogue cards have been digitised and integrated into the OPAC of the library during the six months of the project for a relatively low cost.

KUKOR, F.: RefWorks: the new generation of bibliographic management59

The RefWorks software allows users to import references from various databases and electronic catalogues, as well as to create personal databases themselves. Using this software the records may be edited according to various requirements, and bibliographies may be generated automatically. RefWorks is an important electronic tool for those who frequently publish and attach extensive bibliographies to their publications.

Balázs László

Virtuális közös lekérdezés vagy valós központi adatbázis

A MOKKA és a KözEIKat technikai rendszerének összehasonlítása

Arra, hogy több adatbázisban egyszerre kereshessünk, két fő megoldás létezik: a közös keresőrendszer és a központi adatbázis. A közös keresőrendszerek olyan brókert alkalmaznak, amely közös felhasználói interfészt bocsát a felhasználók rendelkezésére; ezen keresztül tehetik fel keresőkérdéseiket, és a találatokat is ebben a rendszerben kapják meg. A közös keresőrendszer a rekordokat nem tárolja, a keresést továbbítja az adatbázis-szolgáltatók felé, a rekordokat összegyűjti, rangsorolja és megjeleníti. Ilyen rendszer volt például az NIF KözEIKat rendszere a 90-es években. A központi adatbázisrendszereknek saját adatbázisuk van, ahová fizikailag is összegyűjtik az adatbázis-szolgáltatók rekordjait. A keresések a központi adatbázisban történnek, és a rekordok megjelenítésére is onnan kerül sor, bár a rekordok általában megőrzik kapcsolatukat a forrásul szolgáló adatbázissal. A MOKKA is ebbe a csoportba tartozik.

Az utóbbi időben többször felmerült szakmai fórumokon, hogy jobb lenne a MOKKA jelenlegi megoldása helyett egy közös keresőt készíteni, ezért úgy gondolom, hasznos lehet a közös kereső és a központi adatbázisrendszerek összehasonlítása. Mivel részt vettem a KözEIKat¹, a Vocal², az ODR³ és a MOKKA⁴ informatikai rendszerének tervezésében, megvalósításában és üzemeltetésében, úgy vélem, kellő tapasztalattal rendelkezem e témában. Erre építve a cikkben összehasonlítom a rendszerek bonyolultságát, az adatbázisszerverek felé közvetített terhelést, a keresési és a megjelenítési lehetőségeket, az authority kontroll lehetőségeit, a könyvtárakra gyakorolt hatást és kitérek a rendszerekkel elérhető felhasználói csoportokra is.

A rendszerek bonyolultsága, karbantartási igénye

A rendszerek megvalósíthatóságában a közös keresők a jobbak. Egyszerűbb ilyen rendszereket létrehozni, ezért olcsóbbak is. A megvalósítás könnyebb, gyorsabb és léteznek szabad forrású rendszerek. A KözEIKat indulásának idején még nem volt széles körben használt szabványos interfész a magyar könyvtárak integrált rendszereiben, illetve adatbázis-alkalmazásaiban, ezért akkor egy egyszerű, nem szabványos megoldást kellett megvalósítanunk. Ma már ez nem probléma, a legtöbb

online könyvtári katalógus Z39.50-es interfészen keresztül is lekérdezhető.

Ha azonban azt szeretnénk, hogy a közös keresőrendszer jól működjön, akkor igen jelentős fejlesztéseket kell elvégezni. Az egyes rendszerek esetében más-más keresőkérdést kell küldenünk a különböző katalogizálási gyakorlat és a könyvtári rendszer eltérő lehetőségei miatt (l. bővebben a keresési lehetőségekkel foglalkozó fejezetben). A MOKKA eddigi tapasztalatai azt mutatják, hogy idővel a katalogizálási gyakorlat és a használt rendszer is változik a könyvtárakban, ezért ennek követése jelentős folyamatos rendszerkarbantartást, esetleg folyamatos fejlesztést igényel a közös keresőrendszerekben is. Szintén a tapasztalatok alapján látszik, hogy nem működik az a modell, hogy a könyvtárak a közös katalogizálási gyakorlatnak megfelelő rekordokat küldenek.

Ennek alapján állíthatjuk, hogy egyetlen közös keresőrendszerben sem küldenének ilyen rekordokat, és nem egységesítenék a keresési lehetőségeiket. Ez pedig azt mutatja, hogy mindenképpen szükséges a közös keresőrendszerben is az a drágán implementálható és menedzselhető rendszer, amely a kérdéseket lefordítja az adatbázis-szerverek nyelvére, és a rekordok átalakítását is elvégzi. A KözEIKatban nem volt ilyen rendszer, ezért nem az olvasók, hanem inkább a könyvtá-

rosok használták, akik meg tudták tanulni a keresési trükköket is.

Ha központi adatbázist használunk, a rekordokat akkor is ellenőrizni kell, javítani, egységesíteni, és visszajelzést küldeni a könyvtáraknak. Ebben az esetben viszont erre több idő áll rendelkezésre, és a hibás rekordokat a rendszer üzemeltetői ki is zárhatják, hiszen ekkor a rekord felküldőjének lehetősége van a javításra, és így nem veszít találatot a felhasználó. Ha ilyen rendszert használ a központi rendszer, akkor kialakulhat egy közös katalógizálási gyakorlat. A MOKKA jelenleg ilyen rendszert használ, és megfigyelhető a közeledés a könyvtárak között.

Az adatbázisszerverek felé közvetített terhelés

A közös keresőrendszerek az összes adatbázis-hoz továbbítják a kéréseket, így az összes keresés minden adatbázisszerveren megjelenik. A MOKKA napi terhelése 16-18 ezer keresés és időben erősen változik, az ODR szerver terhelése⁵ 8-10 ezer keresés, ami szintén erősen változik. A keresések napon belüli eloszlása sem egyenletes, 60%-uk 10 és 16 óra között történik. Ezek a keresések egy közös keresőrendszerben minden adatbázisban végrehajtnának, jelentős többletterhelést okozva az adatbázisok kiszolgálóin⁶. Kisebb könyvtáraknál ez többszöröse lehet a helyi keresések számának, ami akár használhatatlanná is teheti az adatbázisszerveret, de a megfelelő szintű szolgáltatási színvonal kialakítása még nagy könyvtárakban is jelentős többletterheléseket igényel. Egy-egy különleges terhelést kiváltó esemény az egész hazai könyvtári rendszer leállítását vagy jelentős lassulását, esetleg a központi keresőszolgáltatás felfüggesztését okozhatja. A MOKKA indulásakor akkora volt a forgalom, hogy a szerveren le kellett állítani minden egyéb tevékenységet, hogy a keresések lehetőségét megoldjuk, de még így is a használhatatlanságig lelassult a keresés. Képzelnék el, ha ezt minden könyvtárhoz közvetítjük, vagy ha a könyvtárak leállítják a szolgáltatást a keresőrendszer felé. A szolgáltatás korlátozását nyilván a nagyobbak meg is tették volna, a kicsik pedig valószínűleg nem is értették volna, mi történik. Milyen visszhangja lenne ennek a felhasználók körében? Hogy ez az eset nem egyedi, elég az *Europeana*⁷ indulására gondolnunk. Az egy központi adatbázist használó rendszer, kezdetben nem bírta a terhelést, de hamar tudtak olyan hardvert rendszerbe állítani, amely már ki tudja szolgálni az igényeket.

Ha a rendszer egy közös keresőrendszer lenne, akkor az összes partnernek új hardvert kellett volna beszereznie, ami valószínűleg nem történt volna meg ilyen hamar.

Tehát lehet, hogy a közös keresőrendszer készítése olcsóbb, mint egy központi adatbázisrendszer kialakítása, azonban az adatbázisszervereken szükséges beruházások ezt az előnyt kérdésessé teszik.

A keresési lehetőségek

A közös keresők előnyei

- Az adatbázisokba bekerült rekordok azonnal kereshetők a közös keresővel, nincs késleltetés a közös adatbázisba kerülésig.

A közös keresők hátrányai

- Az adatbázisok adattartalma erősen eltérhet. Például: nincs tárgyszó a rekordokban.
- Az adatbázisok indexkészlete eltérő. Például: egyes adatbázisokban nem lehet tárgyszóra keresni, bár van ilyen adatelem az adatbázisban.
- Az adatbázisok indexelési stratégiája eltérő. Azonos nevű indexekben más adatelemek találhatóak. Például: a címindexben nem szerepel a sorozati cím.
- Nincs közös besorolási adatokat tartalmazó fájl, így a besorolási rekordok utalóinak használata nem lehetséges, vagy csak több egymás utáni keresésre bontva.
- A különböző rendszerek eltérően kezelhetik a szavas kereséseket. Egyes rendszerek, ha két szót írunk be, akkor azt két külön szónak tekintik, míg mások egy kifejezésnek. Ennek a hatását tompítani lehet a találatok megfelelő rendezésével, de teljesen eltüntetni nem.
- A különböző rendszerek eltérően kezelhetik a csonkolást.

Az említett különbségek azt okozhatják, hogy a keresés néhány könyvtárban sikeres lesz, másoknál nem, pedig ott is lenne megfelelő rekord, csak másképpen kellene keresni. Erről a félsikerről a felhasználó nem értesül, hiszen vannak találatok. Joggal gondolhatja, hogy megfelelően keresett, mert ha nem így lett volna, nem lett volna találat. Emiatt a felhasználó nem keres tovább, és így esetleg nem találja meg a keresett dokumentumot, vagy csak egy másik, távolabbi könyvtárban. Ez a félrevezető helyzet annál gyakrabban fordul elő, minél nagyobbak az eltérések az adatbázisok között.

A fenti hátrányok egy része erős és jól konfigurált közös keresővel kiküszöbölhető. Például: az indexelési stratégia különbsége esetleg elkerülhető több indexben történő egyidejű kereséssel. Ez viszont annyira bonyolult, és olyan kevés esetben kivitelezhető, hogy elhanyagolható hatású.

A központi adatbázisok előnyei

1. Az azonosan indexelt rekordok egyszerűbben, könnyebben kereshetők. Nő az esély a rekordok megtalálására. Csökken a karbantartási igény, mert nem kell figyelni a helyi rendszerek indexelési stratégiájára.
2. A közös adatbázisba kerüléskor ellenőrizhető az adattartalom megfelelősége, a nem megfelelő rekordokat el lehet utasítani. Ez hosszabb távon a katalogizálási gyakorlat egységesedéséhez vezet.
3. Közös besorolási rekordokat használhatunk, ezzel megkönnyítve a keresést és a böngészést.

A megjelenítési lehetőségek

A több adatbázist átfogó keresések szükségképpen duplumokat eredményeznek a találatok között. Ennek a megoldására közös adatbázis esetén a feltöltéskor is kínálkozik lehetőség. Ekkor elvégezhető a duplumszűrés és a rekordok összeolvasztása, ami (a rekordok minőségétől függően) jórészt eltünteti a duplumokat a találati halmazokból. Ekkor lehetőségünk van a beérkező rekordot az adatbázis összes rekordjával összehasonlítani, így megtalálhatjuk az összes duplumot. Közös kereső esetében erre nincs lehetőség, csak a találati halmazokban lehet duplumellenőrzést végezni. Ekkor azonban (a keresési stratégiától függően) lehetséges, hogy a találati halmazban nincs benne minden duplum, és így elveszítünk találatokat.

Egyre több adatbázisban van lehetőség az FRBR⁸ szerinti megjelenítési formára. Ez a jövőben elvárható lesz az országos szolgáltatásoktól is. Az FRBR szerinti megjelenítés két módon képzelhető el:

1. *A találati halmazban lévő rekordokat rendezzük össze, és azokon nyújtunk FRBR szerinti megjelenítést.* Ekkor természetesen csak a halmazban lévő rekordokat csoportosíthatjuk FRBR formába. A halmazban lehetnek az absztrakt művek egyes megjelenési formái, de (a keresési stratégiától függően) nem biztos, hogy mind-

egyik ott van. Így pedig az egyes rekordok FRBR szerinti megjelenítése a keresési stratégiától függ majd. Ez a megoldás kevésbé jó, de mindkét rendszerben megvalósítható.

2. *A közös adatbázisban eltárolunk absztrakt rekordokat, amelyek a műről szólnak, és nem kötődnek a konkrét megjelenési formához.* A konkrét rekordok kapcsolódnak az absztrakt rekordokhoz, így a keresések az absztrakt rekordokon történnek, és csak a találati listába rendezéskor kapcsoljuk hozzá a művek konkrét megjelenési formáit. Erre nyilván csak a közös adatbázis lehet képes. A közös adatbázisban a feltöltéskor futó duplumellenőrzés kialakíthat absztrakt rekordokat, amelyeket kézzel javítva juthatunk egy olyan adatbázishoz, amely egy lényegesen pontosabb, a nemzetközi trendeknek megfelelő FRBR szerinti megjelenítést tesz lehetővé.

Tehát mind a duplumellenőrzés, mind az FRBR szerinti megjelenítés pontosabb lehet, ha központi adatbázist használunk.

Az authority kontroll lehetőségei

Közös kereső esetében nincs lehetőség közös authority kontrollra. Közös besorolási rekordokat használhatnak, de az informatikai rendszer ezt nem segíti.

A központi adatbázisban ez a lehetőség adott, és jelentős munkát spórolhat meg az ezt használó könyvtár. A közös authority kontroll azt jelenti, hogy a közös adatbázisban egységes besorolási rekordokat használhatunk, azok a bibliográfiai rekordokhoz kapcsolódnak, és együtt, vagy külön is átvehetők helyi rendszerekbe. A központi adatbázis lehet az egységes besorolási rekordok elsődleges forrása. A közös besorolási rekordok a központi adatbázisban is karbantarthatók, illetve a javított rekordok felkerülhetnek a helyi rendszerekből. Az egyre jobb rekordok automatikusan áttölthetők a helyi rendszerekbe. Például: ha egy névtípusú besorolási rekord az egyik rendszerben kiegészül a szerző születési és halálozási idejével, a központi adatbázis összes kapcsolódó bibliográfiai rekordja kiegészül ezekkel, illetve a könyvtárak döntése szerint, a más helyi rendszerekbe is automatikusan megtörténhet ez a javítás. Illetve, ha a központi rendszerben aktualizáljuk a *Köztaurusz* rekordjait, azok automatikusan aktualizálhatják a helyi rendszerekben tárolt *Köztaurusz*-rekordokat, és a helyi bibliográfiai rekordokat is. De ha az au-

tomatizmus nem elfogadható a könyvtárban, akkor kézzel mindenképpen átvehető az új rekordok. A közös adatbázisban a tárgyszórendszerek egy listában böngészhetővé válnak, a különböző tárgyszórendszerek között megfeleltetés készíthető. Ekkor a közös keresőben olyan tárgyszó alapján is megtalálható lehet egy rekord, amely nincs is benne a bibliográfiai rekordban. Például: a Köztaurusz alapján is megtalálható egy csak LCSH⁹ szerint tárgyszavazott rekord (ha létezik megfeleltetés). Vagy csak ETO-t tartalmazó rekord is megtalálható a Köztaurusz alapján.

Még nagyon sok lehetőség elképzelhető, amelyek azonban erősen függenek a rendszer megvalósításától; ha jó központi adatbázist használunk, jelentősen nőnek a lehetőségeink.

Az viszont már ennyiből is látszik, hogy egy központi adatbázis erős authority kontrollal jelentősen egyszerűsítheti a helyi rendszerekben a katalogizáló munkát, illetve jelentős megtakarítások érhetőek el úgy, hogy a rekordok minősége is javul.

A könyvtárakra gyakorolt hatás

A KözEIKat tervezésekor derült ki számunkra, hogy az egyes könyvtárakban mennyire különböznek a keresési lehetőségek és az adattartalom. Nagyon kevés adatelemre lehetett keresni minden könyvtárban. Ezért maradt a szerző, a cím és a tárgyszó szerinti keresés, bár tárgyszó sem volt minden részt vevő könyvtárban. Az első fontos tanulság az volt, hogy még két azonos rendszert használó könyvtár sem tudta átvenni egymás rekordját a helyi katalogizálási szokások eltérő volta miatt. A rekordok átírása több időt vett igénybe, mint egy eredeti leírás elkészítése. A résztvevők számára világossá vált, hogy az együttműködés gátja az eltérő katalogizálási gyakorlat. A rendszer viszont nem adott lehetőséget a rekordok ellenőrzésére, az eltérő gyakorlat jelzésére, és persze szervezet sem volt, amely közös gyakorlatot alakíthatott volna ki. A MOKKA indulásakor ezekre a tapasztalatokra is építve terveztük meg a rekordok átalakítására szolgáló rendszert. Ez a rendszer képes a hibás rekordok kizárására, a kisebb hibák jelzésére, ezzel erősítve a közös gyakorlat kialakulását. Míg kezdetben egyes könyvtáraknak gondot okozott a formailag helyes MARC rekordok szolgáltatása, ma már ez senkinek nem jelent nehézséget, és a rekordok adattartalmában sincs akkora különbség, mint a kezdetekkor. A szintaktikai ellenőrző folyamatos szigorítása lehetővé teszi az

adattartalom folyamatos és egyre magasabb fokú egységesítését.

A célközönség

A KözEIKat rendszert eredetileg az olvasóknak terveztük, majd kiderült, hogy a keresés az eddig leírtak miatt mégsem annyira egyszerű, így inkább a könyvtárosok kezdték használni a könyvtárközi kérések lelőhely-információinak megállapítására. A már felsorolt hiányosságok miatt a közös katalogizálási használatra tett kísérletek nem voltak sikeresek. A legtovább és legaktívabban a profi keresők, a könyvtárközi keresést végző könyvtárosok használták. Ők megtanulták a lehetőségeket, és a saját keresési stratégiájukkal tudták pótolni a rendszer hiányosságait. Ennek a tudásnak egy része beépíthető a közös keresési rendszerbe, de ebben az esetben a közös kereső legfontosabb előnye az egyszerűbb implementálhatóság vesz el.

Nemzetközi trendek a keresésben

- A *The European Library*¹⁰ első változatában közös keresőnek indult, ma már létezik központi adatbázis is, igaz megtartották a közös keresés lehetőségét is.
- Az *EBSCO*¹¹ 2009-ben mutatta be közös keresőjének, az *EBSCO Hostnak*¹² béta-változatát, ami túllép a korábbi közös keresőn és egy hibrid megoldást valósít meg. Ha lehetséges, beépíti a rekordokat egy közös adatbázisba, és csak azokat kérdezi online, ahol a beépítés nem lehetséges.
- A nagy könyvtári rendszerszállítók a könyvtári federated search¹³ rendszerek megvalósítására is a hibrid rendszereket javasolják, és csak azt kérdezik online, amit nem lehet egy közös adatbázisba illeszteni.
- Az open source federated search¹⁴ rendszerek is összegyűjtik a rekordokat és a szoftveren belül oldják meg a keresést.

Összefoglalva, a rendszerek erősségei

A központi adatbázisrendszereknél:

- Könnyebb és hatékonyabb keresés.
- Az FRBR és a duplumellenőrzés lehetőségei lényegesen jobbak.
- Elősegíti az egységes katalogizálási gyakorlat kialakulását.

- A megfelelően kialakított központi adatbázisra országos szolgáltatások együttműködése épülhet. Például az ODR rendszer is feltételez központi bibliográfiai adatbázist.
- A nemzetközi kapcsolatokban is fontos szerepe lehet, például a TEL jelenleg is a MOKKA adatbázisát kérdezi le, és az Europeana számára is megfelelő lesz.
- A központi adatbázis is tárolja a könyvtárak rekordjait, így azok onnan is visszaállíthatók, ha szükséges.
- Az authority kontroll jelentősen megkönnyítheti a katalogizáló munkát.

A közös keresőknél:

- Olcsóbban implementálhatók (ez az előny hamar elvész, ha jól használható rendszert akarunk építeni).
- Nagyon sok adatbázis kérdezhető le egyszerre.

Véleményem szerint közös katalogizálás megvalósítására, elsődleges rekordforrásnak a központi adatbázis a megfelelő, míg forrás- és lelőhelykeresés esetén a közös kereső is lehet jó választás.

Megjegyzések

- ¹ Közös Elektronikus Katalógus, az NIIF projektje volt 1996-ban, sajnos ma már nem működik. A rendszert ismertető előadás az 1997-es Networkshopon hangzott el: <http://www.niif.hu/rendezvenyek/networkshop/97/tartalom/NWS/3/2/index.htm>
- ² A Vocal a Corvina rendszert használó könyvtárak közös katalógusa, a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár üzemelteti 1998-tól. Az ODR ezt használja bibliográfiai adatbázisnak, ebben hajtódnak végre a keresések. <http://vocal.lib.unideb.hu>
- ³ Országos Dokumentumellátó Rendszert, a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár üzemelteti 2001-től. <http://odr.lib.unideb.hu/>

⁴ Magyar Országos Közös Katalógus, <http://www.mokka.hu>

⁵ Forrás: Az ODR rendszer statisztikai oldala, <http://odr.lib.klte.hu/stat/>

⁶ A könyvtárak adatbázisszerverei, amelyeken könyvtári rendszerek futnak.

⁷ Europeana, <http://www.europeana.eu/portal/>

⁸ FRBR, <http://www.oszk.hu/hun/szakmai/frbr/frbr.pdf>

⁹ LCSH, Library of Congress Subject Headings, <http://www.loc.gov>

¹⁰ The European Library (TEL): <http://search.theeuropeanlibrary.org/portal/hu/index.html>

¹¹ EBSCO, <http://www.ebsco.com/home/>

¹² EBSCO HOST: <http://search.ebscohost.com/>

¹³ Ilyen rendszer például az ExLibris csoport Primo szoftvere: <http://www.exlibrisgroup.com/?catid={6FA08552-67DA-4192-8E77-8BBE75241395}>

¹⁴ Ilyen rendszer például a vufind: <http://vufind.org/>

Irodalom

A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei (Functional Requirements for Bibliographic Records). = <http://www.oszk.hu/hun/szakmai/frbr/frbr.pdf>

COUSINS, Shirley: Virtual OPACs versus union database: two models of union catalogue provision. = The Electronic Library, 17. köt. 2. sz. 1999. p. 97–103.

KOLTAY Klára: Mi újság a MOKKA háza táján? 2. A MOKKA és a tagkönyvtárak. = TMT, 55. köt. 10. sz. 2008. p. 455–460.

Beérkezett: 2010. I. 29-én.

Balázs László

a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára Informatika osztályának vezetője.
E-mail: ibalazs@lib.unideb.hu

Retrospektív konverzió nagyüzemi módon: az ADAM-projekt

A könyvtári szolgáltatások elektronikussá válásával, a WebOPAC-ok elterjedésével olyan helyzet állt elő, amelyben azok az állományrészek, amelyeket nem dolgoztak fel elektronikusan, és így online visszakereshetőségükre nincs mód, szinte „halottnak” tekinthetők. Újralesztésük vagy rekatalogizálással, vagy visszamenőleges rekordátalakítással, közkeletű nevén retrospektív konverzióval valósulhat meg. A kérdés az utóbbi időben többszörösen is aktuálissá vált: egyrészt az ilyen célú projektek megvalósítását támogató pályázati lehetőségek megjelenésével (TÁMOP), másrészt a digitális dokumentumszolgáltatás különféle válfajai, illetve az elektronikus raktári kikérést lehetővé tevő rendszerek térnyerésével. A szerző ugyan tisztában van azzal, hogy az igazi eljárás, a „totális” megoldás a kartonrekordok valamely formájú újrakatalogizálása, jelen cikkben mégis, figyelembe véve a könyvtárak számára ma megszerezhető pénzek szűkösségét, egy gyors és gazdaságos megoldást javasol a régi katalóguscédulák online kereshetővé tételére.

Bevezető

Szembe kell néznünk a ténnyel, hogy az olvasók újabb nemzedékei egyre kevesebb hajlandóságot mutatnak arra, hogy katalógusszekrényekből „kotorásszák elő” a keresett művek leírásait, sőt lehetőség szerint – érthető módon (?) – magát a könyvtárlátogatást is megspórolnák maguknak. Így azok az állományrészek, amelyek online nem visszakereshetők, mintha nem is léteznének. Komoly elszántság, egy unikális cím iránti igény kell ahhoz, hogy az olvasó telefonon érdeklődjön egy mű megléte iránt. A közös katalógusok világában pedig az esélyeink még tovább csökkennek, ha nem tartunk lépést a többiekkel. Sajnálatos módon a hagyományos katalóguscédulák feltámasztása-elektronizálása az első fellendülést, az 1990-es évek második felét követően megtorpant a források apadása folytán, nem utolsósorban azért, mert a *Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Kollégiuma* az évtized vége felé radikálisan csökkentette az ilyen célra fordítható pályázati pénzeket. Ez a máig érthetetlen döntés visszavetette a nagykönyvtárak állományi újrafeldolgozását és a kérdés krónikusan megoldatlan maradt az egyes könyvtárak (*Országgyűlési Könyvtár, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, OSZK* stb.) hatalmas erőfeszítések árán elért eredményei ellenére.

Az olyan digitalizálási projektek, mint az EOD („E-könyvek igény szerint”) [1], a szerzői jogi védelem

alatt nem álló művekre vonatkoznak, és lényegük szerint a távoli, interneten keresztül küldött egyedi megrendelések feldolgozását célozzák. Ennek elengedhetetlen feltétele, hogy az említett művek leírásai szerepeljenek a projektben részt vevő könyvtár internetes katalógusában. Jó esetben maga a szolgáltatás is a katalógus integráns része: a rendelési űrlapok az egyes rekordokhoz közvetlen módon kapcsolódnak (1. ábra).

A katalógusok hálózatra költözésének – így az azt elősegítő eljárásnak, a retrospektív konverzióknak – előnyei között szokás említeni a helymegtakarítást, jelesül, hogy a katalógusszekrények felszámolásával nagyobb közösségi tér kialakítására nyílik lehetőség. Az ADAM-féle alkalmazások előfutáraként említsük meg az ún. CIPAC-ot, a digitális „kártyakép-katalógust”, amelyet a *Princeton Egyetem Könyvtára* úttörő vállalkozása nyomán az 1990-es évek második felétől rengeteg nyugat-európai könyvtárban – sokszor ugyan csak ideiglenes megoldásként – bevezettek pontosan a gyors hozzáférés érdekében. [2]

Mindebből érzékelhető, hogy mielőbb szükséges online kereshetővé tenni az elektronikus feldolgozás bevezetése előtt állományba vett dokumentumainkat. Kérdés, adott esetben mely megoldás érkezik célszerűnek?

The image shows a scanned library catalog card on the left and an online order form on the right. The card contains the following text:

JÓZSEF, ATTILA
30 D 16618
8L D 5846
MINDEN VERSE ÉS VERSFORDÍTÁSA,
A SZÓVEGGOND, STOLL BÉLA MUNKÁJA,
BRATISLAVA-BUDAPEST,
MADACH-SZEPIROD, KÖNYVK, 1987, 654 S,
PV 4471/88 PV 4472/88
ISBN 963 15 3471 5
H 6(4M)=65 Z' 44
MG*MC*SC*RE*SLI

The order form is titled "OBJEDNÁVKA VÝPOŽIČKY ALEBO e-KNIHY" and contains the following fields:

Údaje o knihe
Signatúra knihy: (vpravo hore: 12.A.34567)
Názov knihy:
Názov série:
Autor knihy:
Vydavateľstvo:
Rok vydania:
Zväzok/Časť:
Počet strán:

Údaje o čitateľovi
Priezvisko, meno:
Identifikačné číslo: (Číslo preukazu UKB)
E-mail:

Objednávka
 C VÝPOŽIČKA

Upozornenie
 Publikáciu možno objednať aj ako e-Knihu. Služba end (eBook on Demand) poskytuje aj OCR prevod dokumentu do plného textu. Digitalizujú sa len publikácie voľné v zmysle autorského zákona (vydané do r. 1900+). Za túto službu sa platí podľa medzinárodne platného cenníka (cca. EUR 15+). **Publikácie vydané do roku 1953 možno študovať iba prezenčne.**

1. ábra Szkennelt katalóguscédula és a hozzá tartozó EOD-megrendelő űrlap a pozsonyi Egyetemi Könyvtár digitalizált cédulakatalógusában

A rekatalogizálás és a retrospektív konverzió főbb szempontjai

Nézzük meg, mely szempontok játszanak közre a rekatalogizálás vagy retrokonverzió mikéntjének eldöntésekor, illetve e szempontok adott esetben milyen mértékben nyomnak a latban!

Főbb szempontok:

- időhatékonyság: a visszakereshetőség mielőbbi megoldása;
- költséghatékonyság: minél több mű visszakereshetővé tétele a rendelkezésre álló anyagi források felhasználásával;
- minőség: a leírásoknak a visszakereshetőséget minél nagyobb mértékben nyújtó mélysége, színvonala.

Könnyen belátható, hogy adott esetben, tekintve a rendelkezésre álló anyagi források szűkös voltát és a humán potenciálban mutatkozó hiányt, a három szempont egyikének mindenképp sérülnie kell. Magyarul sok, magas színvonalú, részletes leírást kevés idő alatt csak abban az esetben tudunk létrehozni, ha vagy autopsziával dolgozunk (rekatalogizálunk), vagy rekordimporttal, amely utóbbi esetén még szükség lehet a rekordhonosítás, illetve a rekordrevízió manuális lépéseire. Mindez azt jelenti, hogy az újra katalogizálandó dokumentumok sokaságának feldolgozása esetenként jelentős számú munkatárs, illetve – kiszervezés esetén – külső szakember közreműködését kívánja, az ő bérezésükhöz a kellő anyagi fedezetre a főként pályázati források aligha elegendők.

Nincs más tehát, mint engedni abból a szempontból, amely pillanatnyilag a legkevésbé lényegbevágónak tűnik. Ez pedig, lévén a fő feladat, hogy minél több régebbi megjelenési művet minél kevesebb idő alatt tegyünk visszakereshetővé, a harmadik, azaz a minőségi szempont. Érdekes persze mindenekelőtt közelebről megnézni, hogy mennyi engedmény tehető a minőség rovására.

Egy feldolgozásra kerülő dokumentum esetén a feltárás mélysége, színvonala a minél több szempontú visszakereshetőséget jelenti. Egy jó keresőrendszer fejlesztője persze mindig felteszi a kérdést: mi az a minimális információ, amely elegendő egy adott dokumentum visszakereshetőségéhez. Az adatok bevívójét – jó esetben – ugyanez a kérdés, a kulcsinformációk kérdése foglalkoztatja. Miután az egyértelmű rekordazonosításhoz szükséges, elsődleges kulcsként funkcionáló ISBN-adatokról régebbi kiadású művek esetén nem beszélhetünk, valamint az olvasószolgálati tapasztalatok alapján az olvasók elvértve keresnek ISBN-számokra, valamely attribútumhalmazt (metaadatokat) kell kijelölnünk a lehető legrelevánsabb találatot hozó keresés előfeltételeként. A visszakereshetőséget megoldó (meta)adatok minimuma állhat: a szerzőségi, a címadatokból, illetve a megjelenési adatok valamelyikéből (kiadó, megjelenés éve stb.). Ez a néhány ismérv generikus jellegű adatok esetén is nagy biztonsággal hozza az elvárt rekordot találatként. (A tartalmi, ETO-jelzet vagy tárgyszó alapján történő visszakeresés természetesen ilyesformán nem megoldott. Pillanatnyilag azonban sürgetőbb, hogy a régi állományrészeket

(tetsz)halott állapotukból kiemeljük, mint hogy minden szempontból ragyogóan feltárt leírásokat hozunk létre, amely utóbbi jelentős anyagi és humán erőforrást felemészítő, s – nagyszámú dokumentum esetén – az időben is messze elhúzódó feladat lenne.)

A visszakereshetőséget lehetővé tevő adatok bevitelére történhet a könyvek kézbevitelével, autopsziával (rekatalogizálás) vagy a katalóguscédulák alapján (retrospektív konverzió). Utóbbi esetben az elektronikus rekordok létrehozása lehet manuális vagy automatikus (ez utóbbi munkafolyamatai: szkennelés, optikai karakterfelismerés, XML-konverzió). Költség- és időhatékonyság szempontjából a manuális beavatkozást bizonyos mértékig ugyancsak igénylő, automatizált retrospektív feldolgozás ígérkezik a legjobb megoldásnak. Ennek bizonyítására nézzünk meg egy létező technikai megoldást.

A digitális gyűjteménykezelő szoftver mint a retrokonverzió eszköze

A digitális gyűjtemények kezelésére fejlesztett rendszerek a digitális objektumok, például szkennelt dokumentumok, illetve egyéb kép-, audio- vagy videofájlok rendezését, visszakereshetőségét teszik lehetővé az egyes objektumokhoz rendelt metaadatok segítségével. Ilyen például az *Ex Libris* szoftverfejlesztő világ cég *DigiTool* elnevezésű eszköze, vagy a magyar fejlesztésű *JaDox*. Hasonló szerepet tölt be – nem mellesleg az *Ex Libris* zászlóshajó-termékébe, az ALEPH-be integrálva – az *ADAM (ALEPH Digital Asset Module)*, amely voltaképp az ALEPH digitális tartalomkezelő modulja.

Az ADAM, amely tehát az ALEPH hézagmentesen beépített része, 2004 júniusában debütált az integrált könyvtári rendszer 16.03-as verziójában. A modul a digitális objektumok ALEPH környezetben történő katalogizálását, archiválását, kereshetővé tételét, megjelenítését teszi lehetővé. Segítségével a könyvtárosok az ALEPH grafikus beviteli felületén (GUI) feltölthetik és metaadatokkal láthatják el digitális gyűjteményük egyes darabjait, avagy digitális objektumokat rendelhetnek hozzá már kész MARC tételeikhez, vagy egyéb szabványban rögzített (pl. Dublin Core) rekordjaikhoz. (Látni fogjuk, hogy a széles eszköztárat felvonultató modul együttműködik olyan eszközökkel, mint pl. a lap olvasó.) Mindezek eredményeképpen a könyvtári katalógusban a hagyományos dokumentumok mellett az elektronikusak is beágyazottan kereshetővé válnak. Lehetőségünk van ugyancsak az utóbbiakhoz való hozzáférés szabályozására a felhasználói jogosultságok beállításával. Így egy adott digitális objektum megjelenítésének és letöltésének lehetőségét korlátozhatjuk például egy IP-tartományra vagy egy egyetemi kurzus résztvevőire, mindezt az ALEPH grafikus felhasználói interfészen belül.

A modul alkalmazásával tehát a digitális gyűjtemény a metaadatok alapján az ALEPH WebOPAC-jában kereshetővé, a webkatalógus integráns részévé válik. Az évek során az ADAM-ot a világ több ezer, ALEPH-et használó könyvtárában változatos célokra alkalmazták. Példának okáért a *British Library* a régi, sérülékeny térképeinek megóvása érdekében implementálta a modult. [3]

Ahogy az 2. ábrán látható, a dokumentumleírás mellett megjelenik a térkép kisméretű – automatikusan generált – előképe („thumbnail”-je), amelyre kattintva a nagyobb felbontású kép fájl letölthető.

	System number 014933775
	Cataloguing level Full record
	Author - personal Botero, Giovanni, 1540-1617.
	Title Europa.
	Cartographic data Scale not given.
	Publisher/year [Venetia : Per li Bertani, 1659].
	Physical descr. 1 map : b&w ; 17 x 24 cm. (plate 21 x 27 cm.) on sheet 23 x 30 cm.
	Other formats Also available as electronic reproduction . London: The British Library [2007-2009]
	Copy note Copy at 805.dd.10. Before p.1/sig.A. Reasonable impression, bleeds through to blank verso. Tiny rust-brown stain immediately below '100' in top printed border, 60 mm. from map's top left corner. 30 mm. and 70 mm. long areas of infilling to top left and top right corners of sheet respectively, not affecting print. BL stamp (green), verso, bottom left, bleeds through to '65' in bottom printed border.
	Subject Europe -- Maps -- Early works to 1800.
	Related item In: [Relazioni vniuersali di Giovanni Botero Benese ... Di nouo da lui feuliste, & in piu luoghi ampliate. Con l'aggiunta della Terza (Quarta) Parte, etc.]
	Holdings (All) Details
	Shelfmark 805.dd.10. Request
	Geog. area code e
	Digital Object Europa.

2. ábra Az ALEPH ADAM-moduljának alkalmazása a British Libraryben

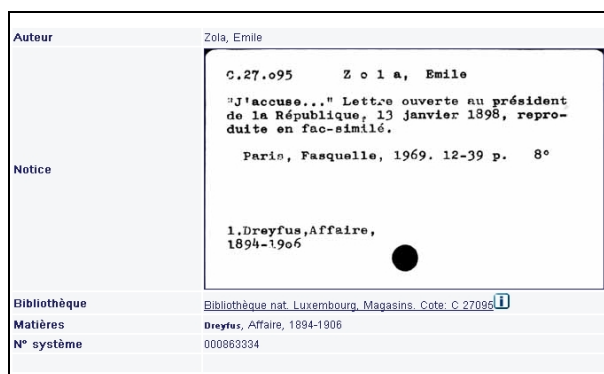
Jóllehet elsősorban digitális tartalomkezelésre szolgál, az ADAM-nek jó hasznát vehetjük a retrospektív konverzió során, ahol a karakterfelismeréssel és XML-konverzióval létrehozott egyszerűsített rekordjaink mellé odahelyezhetjük a beszkennelt katalóguscédulák képállományait. Ekképpen céduláinknak nem csupán a tartalmát tesszük kereshetővé, hanem egyszersmind magukat a cédulákat is „átmentjük az örökkévalóságnak”, vagyis az automatikus feldolgozásban „nem érintett”, Magyarán nem indexelt adatok is megjeleníthetők a katalóguscédula képállományának megnyitásával.

Nézzünk egy konkrét példát az ADAM ilyen típusú alkalmazására!

A jászvásári ADAM-projekt

Az ADAM-ot és hasonló rendszereket nem elsősorban kevés tételű, hanem „nagyüzemi” jellegű retrokonverziós projekteken lehet eszményien alkalmazni. Nem véletlenül folyamodott a *Luxemburgi Nemzeti Könyvtár (Bibliothèque nationale de Luxembourg)* éppen ehhez a műszaki megoldáshoz 1985 előtti „nem luxemburgiainak” feldolgozásakor (3. ábra). Valószínűleg a luxemburgiakéhoz hasonló megfontolások alapján választották a Jászvásári „Mihai Eminescu” Központi Egyetemi Könyvtár munkatársai az automatikus (szkeneléses) megoldást, amelynek köszönhetően 1,3 millió bibliográfiai és 1,7 millió példányadatot töltöttek fel a könyvtár online katalógusába [4], s mindezt körülbelül fél év leforgása alatt. E projekt rövid ismertetésére vállalkozom az alábbiakban.

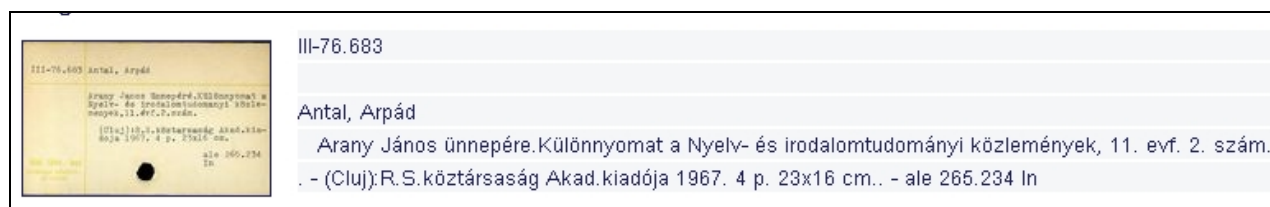
A jászvásári kollégák elsődleges céljuknak a helyfelszabadítást tekintették. Úgy döntöttek ugyanis, hogy internettermet alakítanak ki a katalógusszekrények által elfoglalt területen.

3. ábra Az ADAM alkalmazása a Luxemburgi Nemzeti Könyvtár digitalizált katalóguscéduláinak kezelésére

A retrokonverzió első lépésében egy németországi cég romániai leányvállalatának két munkatársa elvégezte helyben a cédulák beszkennelését. Ez körülbelül négy hónapot vett igénybe. Ezután a képfájlokat FTP-vel juttatták el Bukarestbe feldolgozásra. Itt került ugyanis sor az XML konverzióra. A létrejövő XML fájlok egyfelől az optikai karakterfelismerő szoftver segítségével a cédulák tartalmából kinyert bibliográfiai adatokat tartalmazzák, másfelől a képfájlokra vonatkozó metaadatokat (4., 5. ábra). Ennek megfelelően tartalmazzák a fájlok mind a bibliográfiai leíráshoz, mind a cédulaképek leírásához szükséges adatmezőket. Egy XML fájlhoz adott esetben több képfájl is tartozhat attól függően, hogy az egy könyvhöz tartozó bibliográfiai leírás hány katalóguscédulát foglalt el. Az XML-ek és a hozzájuk tartozó JPG fájlok nagyjából egy hónap alatt készültek el.

A végső fázisban a magyarországi Ex-Lh cég munkatársai a kész XML fájlokat az ALEPH rendszerbe importálták (6. ábra). Az „Elhelyezés” mező adatai, a raktári jelzetek száma alapján készültek el – automatikus módon – az egyes bibliográfiai tételekhez tartozó példányrekordok. (Magyarán: ha egy katalóguscédulán két raktári jelzet szerepelt, az adott tételhez két példányrekord generálódott.)

4. ábra Katalóguscédula képfájla és a hozzá tartozó leírás a Jászvásári „Mihai Eminescu” Központi Egyetemi Könyvtár online katalógusából

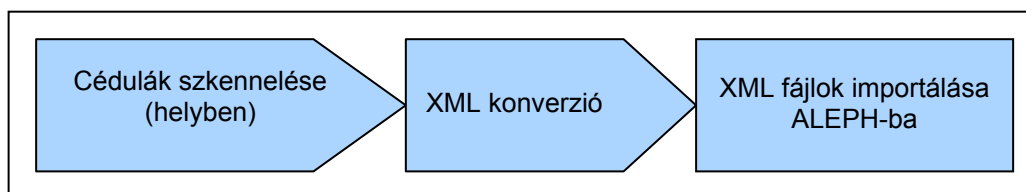
Dancs Sz.: Retrospektív konverzió nagyüzemi módon: az ADAM-projekt

```

<?xml version="1.0" encoding="UTF-8" ?>
- <file>
- <record xmlns="http://www.loc.gov/MARC21/slim" xmlns:xsi="http://www.w3.org/2001/XMLSchema-instance" xsi:schemaLocation="http://www.loc.gov/MARC21/slim
http://www.loc.gov/standards/marcxml/schema/MARC21slim.xsd">
  <leader>-----nam--22-----450- </leader>
  <controlfield tag="008">b 000 und d</controlfield>
  - <datafield tag="200" ind1="1" ind2="">
    <subfield code="a">Arany János ünnepére.Különnyomat a Nyelv- és irodalomtudományi közlemények, 11. evf. 2. szám.</subfield>
  </datafield>
  - <datafield tag="300" ind1="" ind2="">
    <subfield code="a">(Clu.j):R.S.köztársaság Akad.kiadója 1967. 4 p. 23x16 cm.</subfield>
  </datafield>
  - <datafield tag="300" ind1="" ind2="">
    <subfield code="a">265.234 In</subfield>
  </datafield>
  - <datafield tag="700" ind1="" ind2="1">
    <subfield code="a">Antal,</subfield>
    <subfield code="b">Arpád</subfield>
  </datafield>
  - <datafield tag="852" ind1="" ind2="">
    <subfield code="a">Local_Location</subfield>
  </datafield>
</record>
- <z403>
  <z403-doc-number>000000000</z403-doc-number>
  <z403-sequence>000000</z403-sequence>
  <z403-derived-from-sequence>000000</z403-derived-from-sequence>
  <z403-title />
  <z403-f-directory>Path_to_import_directory_on_server</z403-f-directory>
  <z403-f-filename>sample_1.jpg</z403-f-filename>
  <z403-original-file-name />
  <z403-object-extension>.jpg</z403-object-extension>
  <z403-object-size>168777</z403-object-size>
  <z403-u-path />
  <z403-usage-type>VIEW</z403-usage-type>
  <z403-sub-library />
  <z403-note-1>JPEG image data, JFIF standard 1.02, resolution (DPI), 300 x 300</z403-note-1>

```

5. ábra Digitalizált katalóguscédula XML konverziójának eredménye

6. ábra Az ADAM-projekt három fő szakasza

Fontos, hogy a bibliográfiai rekordok külön adatbázisba kerültek, mivel a leírások kevésbé részletesek, mint a fő adatbázisban találhatóak, valamint a nagyüzemi feldolgozás (szkennelés, karakterfelismerés) miatt az adatok egy része javításra szorul, s jobb, ha a mindennapi feldolgozó munka során ellenőrzött

szerzői és címindexek nem „hígnak fel”.

Ebben a külön adatbázisban tehát csak a szerzői és címindexben böngészhetünk, de a szabadszöveges keresés (7. ábra) a teljes szkennelt tartalomra, így a megjelenés adataira is kiterjed.

Căutare de bază [ghid de căutare cărți](#) [ghid de căutare periodice](#)

Introduceți termenul sau sintagma:

Câmp de căutare:

Cuvinte adiacente? Nu Da

Bază de date:

Alegeți formatul: [Format standard](#) [Fișă de catalog](#) [Citare](#)

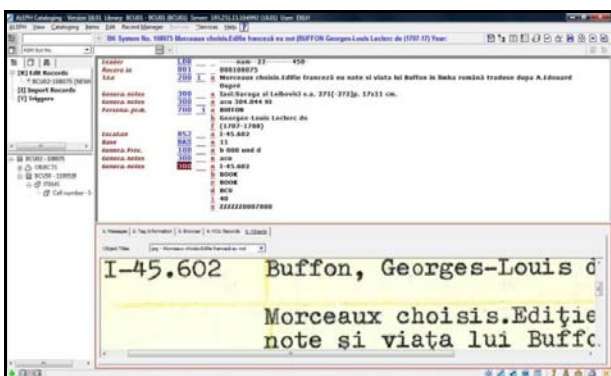
Înregistrarea 1 din 1

	Locație	Toate exemplarele
	Locație	Unitatea centrală
	Autor	Antal, Arpád
	Titlu	Arany János ünnepére.Különnyomat a Nyelv- és irodalomtudományi közlemények, 11. evf. 2. szám.
	Digital Object	Arany János ünnepére.Különnyomat a Nyelv- és irodalomtudományi közlemények, 11. evf. 2. sz

7. ábra Szabadszöveges keresés és eredménye a jászvásári egyetemi könyvtár online katalógusában

A szabadszöveges keresési opció előnye, hogy a keresés így egyszerre több adatbázison is megvalósítható, vagyis ennek alkalmazásakor nem szükséges, hogy a könyvtár WebOPAC-jában a keresést megelőzően a felhasználó válasszon a különböző adatbázisok közül.

Hosszabb távon, főleg, ha erre van helyi kapacitás, megvalósítható az OCR-es feldolgozás során hibásan átkerült adatok javítása, kiegészítése, végső soron a fő indexekkel való összefésülése. Nagyan megkönnyítheti ezt a fajta munkát, hogy az ALEPH katalógizáló moduljában a szkennelt katalóguscédulákhoz tartozó egyszerűsített rekordok egybevetethők a képfájlok tartalmával, a 8. ábrán illusztrált módon.

8. ábra **Rekordkészítés/-módosítás szkennelt katalóguscédula alapján az ALEPH katalógizáló moduljában**

(Ez a fajta ablakfelosztás egyébiránt a digitális objektumok leírásánál ugyancsak hasznosnak bizonyul.)

Összefoglalás/Konklúzió

Végezetül érdemes közelebbről megvizsgálunk, hogy a fentebb vázolt három szempont milyen mértékben érvényesül az ADAM-projekt során, összevetve a további kínálózó megoldásokkal.

Időhatékonyság

Mint említettük, a projekt alatt 1,3 millió bibliográfiai és 1,7 millió példányadattal bővült az online katalógus. Az adatoknak a cédulákról való vagy autopsziával történő manuális bevitelére esetén egy-egy leírás elkészítése a hozzá kapcsolódó példányrekorddal vagy példányrekordokkal együtt jó esetben is legalább negyedórába kerül. Ez 19,5

millió perc, azaz 325 ezer munkaóra. 40 órás munkahetekkel számolva egy ember ilyen célú, teljes munkaidőben történő foglalkoztatása esetén 8125 hét, 156 év alatt kerül az összes rekord az adatbázisba.

Fél év 130 munkanapból, 1 040 munkaórából, 62 400 „munkapercből” áll (az ünnepeket leszámítva). A 19,5 milliót elosztva a 62 400-zal megkapjuk, hány ember teljes munkaidejű foglalkoztatására volna szükség, hogy az 1,3 millió rekord fél év alatt elkészüljön. Ez a szám: 312,5. Gondolhatjuk, hogy ennél jóval kevesebben, kb. egy tucatnyian vettek részt az ADAM-projektben, s többségük számára természetesen nem is jelentett ez teljes munkaidejű elfoglaltságot.

Költséghatékonyság

A retrospektív feldolgozást (is) célzó pályázati források megnyílása kapcsán az utóbbi egy-két esztendőben a szakmai közvéleményt meglehetősen felbolygatta a kérdés: mennyi egy bibliográfiai leírás munkadíja? A válaszadás bonyolultságára, a probléma sokszempontúságára sok kiváló szakember, köztük *Dudás Anikó* is felhívja a figyelmet egyik KATALIST-es hozzászólásában [5]. Mindezek alapján a többiek által kikalkulált, és különböző árajánlatokban is megjelenő, bibliográfiai leírásokénti bruttó 1 eurós összeg igen alacsonynak mondható, ugyanakkor egyszerűbb (más adatbázisból letölthető, nem transliterálható, tartalmi feltárást nem tartalmazó) leírások esetén vehetjük alapnak, hozzátevé, hogy ez az összeg a leíráshoz készítenő példányrekord(ok) létrehozásának árát nem tartalmazza. (Ez utóbbi, a példányrekordok elkészítése, amiként az állománykezelés egyéb precizitást igénylő feladatai, érzésem szerint amúgy is az adott könyvtár illetékes munkatársainak munkaköréhez tartozik.)

Az ADAM-projekt esetében egy bibliográfiai leírás és a hozzá generált példányrekord(ok) elkészítése nagyjából 1/2 euróba, vagyis a manuális leírás – szerényen számított – költségeinek a felébe kerül. Ez a jászvásárihoz hasonló tetemes rekordszám esetén óriási megtakarítást jelent.

Minőség

Ami a projekt elindításának tervezésekor némi mérlegelésre adhat okot, az a minőségi elvárások érvényesülése. Az optikai karakterfelismerés alkalmazása – a cédulák állapotának függvényében – rengeteg hibalehetőséget hordoz magában. A

rosszul vagy éppenséggel egyáltalán nem értelmezett karakterek helytelen/hiányos leírásokhoz vezetnek, nem kis mértékben rontva a visszakeresés esélyeit. Célszerű tehát mindenekelőtt létrehozni egy tesztadatbázist a katalóguscéduláink tudatosan kiválasztott részhalmaza alapján. A próba-visszakeresések eredményessége alapján kiszámíthatjuk, mennyi további idő-, illetve pénzráfordítást igényel az adatbázis használhatóvá tétele. Ha úgy találjuk, hogy a próba-visszakeresések találathalmazai nagyjából fedik elvárásainkat, érdemes lehet kompromisszumkésznek mutatkoznunk, hacsak nem úgy látjuk, hogy sem anyagi forrásokban, sem a – „használható”, megfelelően szakképzett – emberi erőforrások tekintetében nem szenvedünk hiányt. Ilyen édeni állapotokkal azonban a közeli jövőendő nemigen kecsegtet...

A pályázati pénzek felhasználásakor arra vállalunk kötelezettséget, hogy a pénzek kiutalása fejében elvártakat záros határidőn belül teljesítjük. A felvázolt eljárás előnye, hogy állományunk teljes körű kereshetővé tételét a határidőre vonatkozó kritériumok szem előtt tartásával tudjuk megvalósítani úgy, hogy az anyagi ráfordításunk jóval kevesebb, mint a nagyobb minőségi garanciát nyújtó, ugyanakkor kevésbé idő- és költséghatékony megoldások esetében. Nem utolsó szempont, hogy az elektronikus katalógusunkba rövid időn belül felkerült, s bizonyos szintű visszakereshetőséget mégiscsak nyújtani képes leírások a későbbiekben, a mindennapi feldolgozó munka során korrigálhatók, kiegészíthetők. Így idővel a minőséggel kapcsolatos igényeinknek/elvárásainknak minden szempontból megfelelő rekordokra tehetünk szert.

Köszönet

Köszönettel tartozom *Ecaterina Croitor*nak, a Jászvásári „Mihai Eminescu” Központi Egyetemi Könyvtár munkatársának, valamint az Ex-Lh Kft. munkatársainak a rendelkezésemre bocsátott információkért, amelyek nélkül nem állt volna módomban e cikk megírása.

Irodalom és jegyzetek

- [1] Az EOD-ról bővebben: SZALÓKI G.: Az „E-könyvek igény szerint” (EOD) szolgáltatás használói szemmel. = TMT, 55. köt. 10. sz. 2008. p. 461–469.
- [2] A retrokonverzió mellett további érveket találunk Otto Oberhausernek a CIPAC-okról, azaz „Nyilvánosan Elérhető Cédulakép Katalógusokról” szóló cikkében: OBERHAUSER, O. C.: Card-Image Public Access Catalogues (CIPACs): Issues Concerned with their Planning and Implementation. = Libri, 53. köt. 1. sz. 2003. p. 54–70.
- [3] <http://liber.library.uu.nl/publish/articles/000247/article.pdf>
- [4] <http://193.231.13.10:8991/F> – a megjelenő képernyőn előbb kattintsunk a „Vizitator” feliratú gombra, majd válasszuk ki a „Bază de date” felirat mellett megjelenő opciók közül a „CATALOGUL TRADIȚIONAL – FIȘE DIGITIZATE BCU IAȘI” adatbázist!
- [5] <https://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/2008-December/017360.html>

Beérkezett: 2010. I. 6-án.

Dancs Szabolcs

az MTA Könyvtára Gyűjteményfeltáró Osztályának főkönyvtárosa.
E-mail: dancsz@mtak.hu

Magyar Könyvtárosok Egyesülete

Felhívjuk a könyvtárosok figyelmét a Magyar Könyvtárosok Egyesületének 42. vándorgyűlésére, amelynek időpontja: 2010. július 15-17., helyszíne Baja lesz.

/KATALIST közlemény/

Kukor Ferenc

RefWorks: a bibliográfiakezelés új generációja

„Évek óta használok referenzadatbázis-szoftvert. Az összes ilyen jellegű szoftver közül a RefWorks a legintuitívabb és a legprobléma-mentesebb. Lehetővé teszi számomra, hogy az online források referenzinformációit hatékonyabban nyerjem el, mint a többi eszköz esetében. Lenyűgöz a RefWorks fejlesztő csapatának a rugalmassága. Személy szerint nagyon értékesnek találom a RefWorks-öt!”

(Jeff Olsen Associate Vice President of Online Learning & Services
Director of Library and Information Sciences St John's University,
USA)

A RefWorks nevű szoftverrel különböző adatbázisokból és elektronikus katalógusokból rekordok menthetők át vagy akár manuálisan megalkothatók. A rekordok különböző szempontok alapján szerkeszthetők, majd ezekből automatikusan bibliográfiák hozhatók létre. Ez egy fontos elektronikus segédlet azok számára, akik gyakran publikálnak, és bő irodalomjegyzéket mellékelnek munkájukhoz.

Az utolsó tizenöt évben a szerzők már nem a tartalomra, hanem az eszközökre, a szolgáltatásokra és a szoftverre helyezték át a figyelmüket – hallhattam egy RefWorks tréningen.

Valljuk be, hogy általában annak a kutatónak, aki nem könyvtáros, többnyire idegőrlő és időrabló tevékenység munkájához a bibliográfia megírása; vagyis az, hogy figyelnie kell arra, hogy mit írjon mondjuk nagybetűvel, mit húzzon alá, hová kell pont vagy pontosvessző, és folytathatnánk a sort. Kérdés, hogy feladata-e egy kutatónak a piszmozgás? Nem hinném. Ilyenkor felkérhető egy könyvtáros ismerős, hogy írja meg az irodalomjegyzéket. Barátságból vagy pénzért. Vagy esetleg elvégezhető ez automatikusan is? Igen, elvégezhető, mégpedig a bibliográfiakezelő szoftverek jóvoltából (1. ábra). Úgy is felfoghatjuk, hogy egy ilyen szoftver az időmegtakarítás miatt akár hatékonyabbá tehet egy kutatási (publikálási) folyamatot. Ha pedig hatékonyabbá tehet, akkor hozzáadott értéket képvisel.

A RefWorks-öt 2001-ben hozták létre, amelyet manapság több mint egymillió kutató több mint ezer intézményben használ. [1]

A RefWorks egy webalapú bibliográfia- és adatbázis-kezelő szoftver [2], amely különféle adatforrásokból (időszaki kiadványok, könyvek, elektronikus

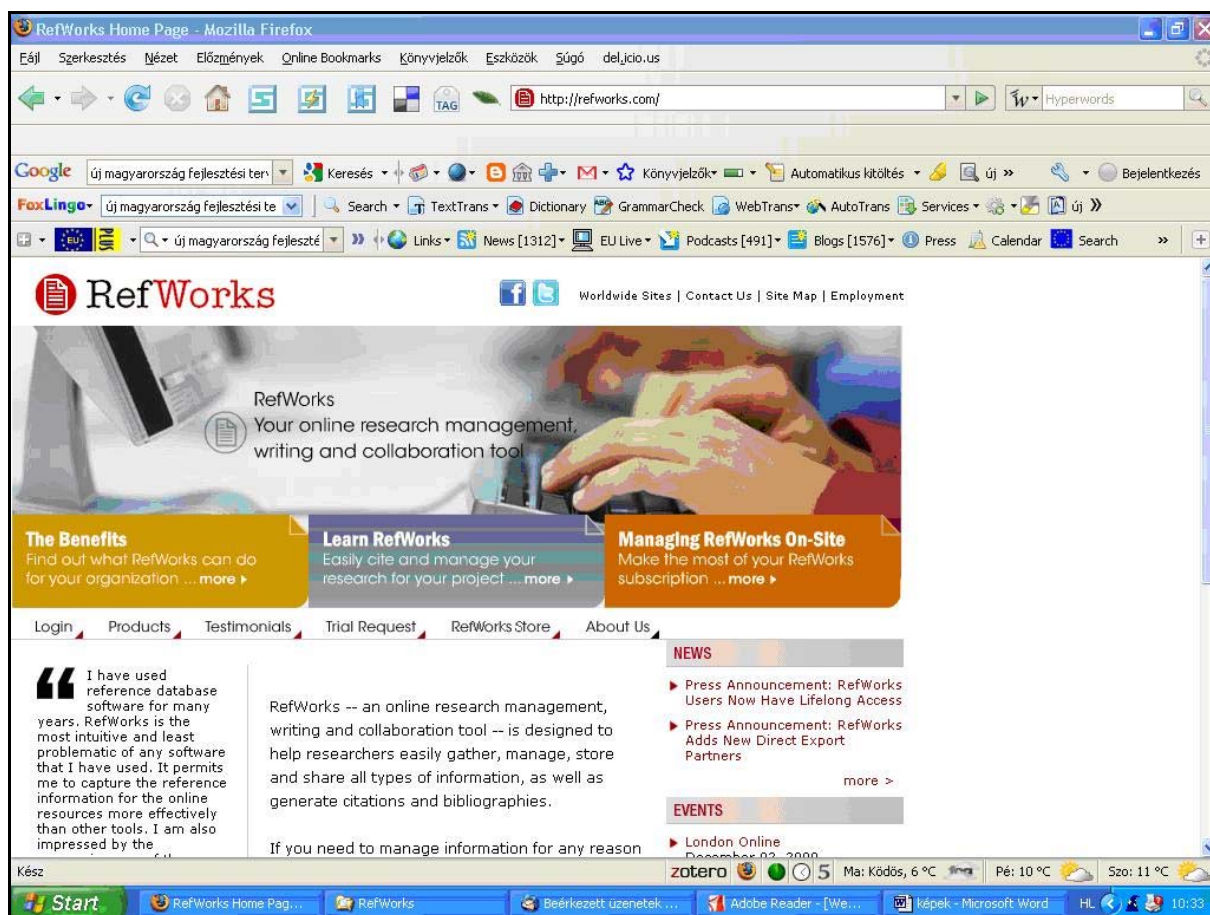
könyvtári katalógusok, weboldalak, RSS-ek stb.) importál és integrál rekordokat. Olyan multinacionális tartalomszolgáltatókkal kompatibilis, mint például a *ProQuest* – amely amúgy a szoftver tulajdonosa –, a *BioOne*, az *EBSCO*, az *Elsevier*, a *HighWire*, a *H. W. Wilson*, az *ISI*, az *OCLC*, az *Ovid* stb.

A szoftver létrehozza és kezeli a személyes adatbázisunkat. Aztán különböző formátumban elkészíti a bibliográfiát, amely megosztható bárkivel.

Előnye, hogy könnyű és gyors a használata, hogy többnyelvű az interfésze, hogy bárhonnán használható, ahol van internetkapcsolat, hogy együtt lehet dolgozni kollégákkal intézményen belül és azon kívül.

A továbbiakban megvizsgáljuk a *legfontosabb* munkafolyamatokat (a rendszer nagyon sok lehetőséget rejt magában, mindegyiknek az áttekintése ennek a cikknek a keretein belül lehetetlen):

- Regisztráció, belépés.
- Mapparendszer kiépítése.
- Adatok bevitele.
- Bibliográfiaformátum létrehozása.
- A bibliográfia megalkotása.
- Mappák megosztása.
- Keresés a saját adatbázisban.

1. ábra A Refworks nyitóoldala

Regisztráció, belépés

Regisztrálni abban az intézményben lehet, amely előfizet a RefWorks-re. Az *Account (Fiók)* nyitás után viszont bárholonnan, kívülről is használható a szoftver. A regisztrációhoz egy egyszerű űrlapot kell kitölteni, majd a használó e-mailben megerősítést kap.

Mapparendszer kiépítése

Első lépésként célszerű a mapparendszerünket kiépíteni. (Pontosabban akkor érdemes új mappát létrehozni, amikor új bibliográfia készítésébe kezdünk.) Tehát immáron a RefWorks-ön belül az oldal felső részén rá kell kattintani a *Folders (Mappák)* legördülő menüre, majd a *Create A New Folder (Készíts egy új mappát)* sorra kattintani: aztán csak el kell nevezni a mappát. A *Folders* legördülő menüben a *View-ra (Nézet)* kattintva

piros színnel kiemelve látjuk az általunk létrehozott mappák neveit.

Értelemszerűen a mappák bármikor törölhetők, illetve az adott mappára kattintva a mappában lévő rekordok törölhetők (*Remove From Folder*). Viszont az alapértelmezett mappákat (*Last Imported, References Not in a Folder, Deleted References*) nem lehet törölni.

Adatok bevitele

Az adatok bevitele többféleképpen lehetséges.

Bevitel kívülről indulva, külső adatbázisokból

Mint korábban jeleztem, a RefWorks kompatibilis jó néhány multinacionális tartalomszolgáltatóval.

Ebben az esetben, ha egy adott adatbázis kompatibilis a RefWorks-szel, akkor indíthatjuk a bevittelt

kívülről. Álljon itt egy példa! Magyarországon, a közkönyvtárakban legelterjedtebb adatbázis, vagy adatbáziscsomag az EBSCO.

Az EBSCO-ban a felhasználó a rekordjait lementi az EBSCO-s mappájába. Majd onnan azt az opciót választja, amelyik lehetővé teszi a nyomtatást, az e-mailküldést, a mentést különböző adathordozókra, illetve az exportálást, például a RefWorks-be. Itt kiválaszthatja a konkurencia – például Endnote – mellett a RefWorks-öt. Ebben a pillanatban belépve a RefWorks-be megjelennek a *Folders* menü *View* menü *Last Imported (Utoljára importált)* pontján azok a rekordok, amelyeket az EBSCO-ból küldött át.

Mivel bizonyos adatbázisok, mint például a fentebb említett EBSCO könyvtárakhoz vagy kutatóhelyekhez kötődnek, tagságot feltételeznek. Most legyen egy példa egy olyan lehetőségre, amit bárki bárhol elérhet! Ez a *Google Scholar*.

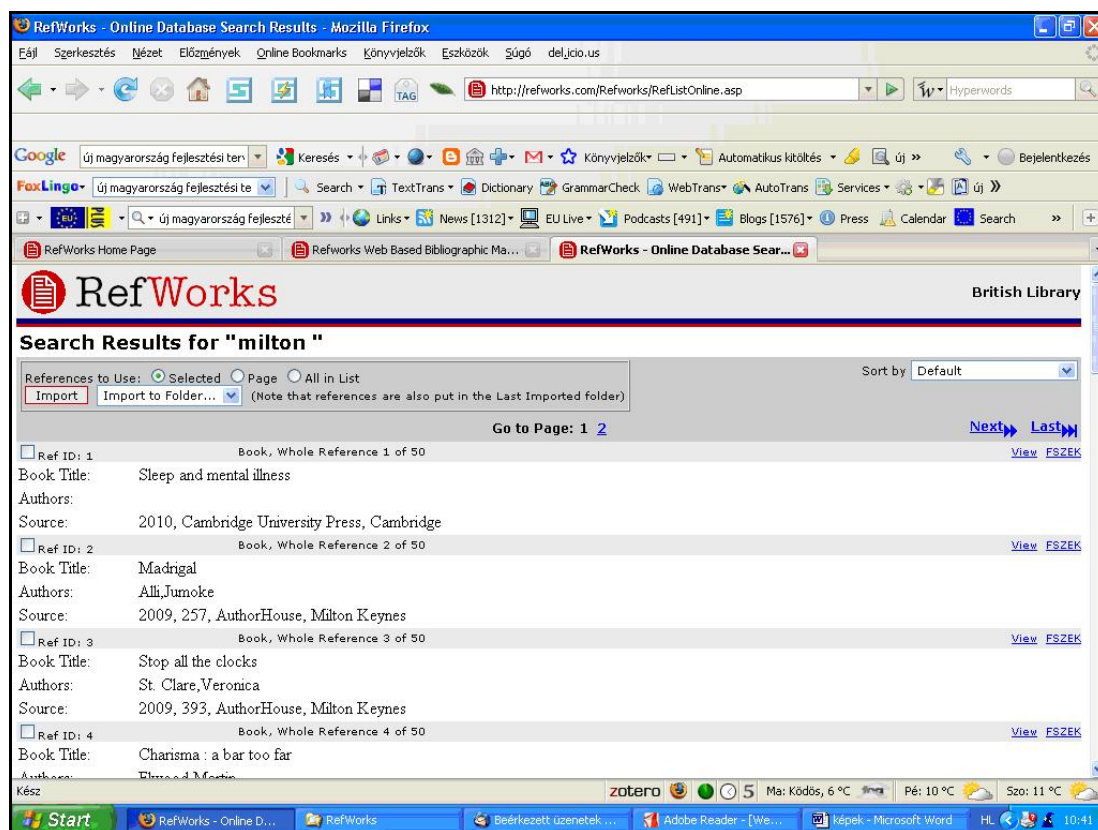
A Google Scholarban lekeresünk rekordokat, azután a találati oldalon kiválasztjuk a Google Scholar – *Beállítások* linket. Itt a *Bibliográfiakezelőt* vá-

lasztva megint csak eldönthetjük, hogy mely szoftverbe vagy online alkalmazásba akarunk importálni – jelen esetben a RefWorks-be.

Bevitel belülről, a RefWorks-ből indulva

Ebben az esetben a *Searchre (Keresés)* kattintva a legördülő menüből ki kell választani az *Online Catalog or Database To Search (Keresés az online katalógusban vagy adatbázisban)* menüpontot. Itt több lehetőség adódik a szűkítésre: beállítható a szerző(k) neve, a címek, a deskriptorok és a publikáció megjelenésének éve, illetve ezek kombinációi, és nyilván lehetőség van a *Quick Searchre (Egyszerű keresés)* is. Az *Online Catalog or Database to Search* legördülő menüjéből több száz OPAC választható ki, nemcsak angolszász könyvtári OPAC-ok, hanem egyéb nyelvűek is.

Miután megfogalmazódott a keresőkérdés... Nos, itt álljunk meg egy pillanatra! Nyilvánvaló, hogy több száz különböző OPAC-ról van szó. De a betöltésnél azonos platformon jelentkeznek a rekordok, legyen szó akár a *British Library*, akár a *McMaster University* által nyújtott találatokról.

2. ábra Átmentett rekordok a British Library OPAC-jából

Kukor F.: RefWorks: a bibliográfiakezelés új generációja

A mai – web 2.0 – kornak megfelelően RSS [3] is kérhető. Ebben az esetben a *Search* legördülő menüből az RSS feedet kell választani. Az RSS feed URL mezőbe be kell másolnunk a figyelni kívánt oldal RSS webcímét. Itt felsorolódnak a címek, azokra kattintva megtekinthetők a legutóbb érkezett RSS-ek.

A nyert rekordokat – pontosabban a nyert rekordok közül az általunk kijelölt, számunkra hasznosakat – elmentjük az adott mappába.

Belülről indulva, de manuális módon

A rendszer lehetőséget nyújt arra is, hogy a használó az export–import mellett vagy helyett manuális módon is alkosson rekordokat.

Ebben az esetben a *References (Hivatkozások)* legördülő menüből kell kiindulni. Az *Add a New Reference (Adj hozzá egy új hivatkozást)* pontot

kell választani, ahol felnyílik egy űrlap. Vizsgáljuk meg az űrlap által felajánlott mezőket, legalábbis a fontosabbakat (3. ábra).

A cikkben nincs lehetőség arra, hogy valamennyi felkínált lehetőséget elemezzük, röviden csak a következőket mutatom be.

A használó kiválasztja a

- hivatkozás típusát (folyóiratcikk, kivonat, térkép stb.),
- a forrás típusát (nyomtatott, avagy elektronikus),
- a kimenet nyelvét.

És végül megadja a legfontosabbakat:

- a szerző(k) nevét,
- a közlemény (cikk) címét,
- a folyóirat teljes nevét,
- a megjelenés évét,
- az évfolyam (kötet) számát,
- a füzetszámot,
- a nyitó és a záró oldalt.

The screenshot shows the 'New Reference' form in the RefWorks web interface. The form is titled 'New Reference' and includes a sub-header 'View fields used by: Harvard'. Below this, there are several input fields and dropdown menus: 'In Folder(s)' with a dropdown menu, 'Ref Type' set to 'Journal Article', 'Source Type' set to 'Print', 'Output Language' set to 'Unknown', and 'Attachments' with a text input and an 'Add attachment' button. The 'Authors' field has a checkmark and a note 'Separate each author with ";", See detail'. The 'Title' field has a checkmark and formatting options: bold (B), italic (I), underline (U), subscript (x²), and superscript (x₂). Below the title field are three more input fields: 'Periodical, Full', 'Pub Year', and 'Volume', each with a checkmark. The browser window shows the URL 'http://refworks.com/Refworks/mainframe.asp?tsmp=1258104831163' and the page title 'RefWorks Web Based Bibliographic Management Software - Mozilla Firefox'. The browser's address bar also shows 'http://refworks.com/Refworks/mainframe.asp?tsmp=1258104831163'.

3. ábra Űrlap a manuális bevitelhez

Ezekén kívül – akár a megrendelő igényeinek, vagy a bibliográfiát készítő saját választásának megfelelően – egyéb lehetőségekkel is élni lehet.

Bibliográfiai formátum létrehozása

Miután az adott mappánkat feltöltöttük rekordokkal, létrehozuk a bibliográfiánkat. Erre kétféle mód áll rendelkezésre. Vagy a rendszer által megadott sablonokat használjuk, vagy magunk határozzuk meg a bibliográfia formátumát.

Adott sablon szerint

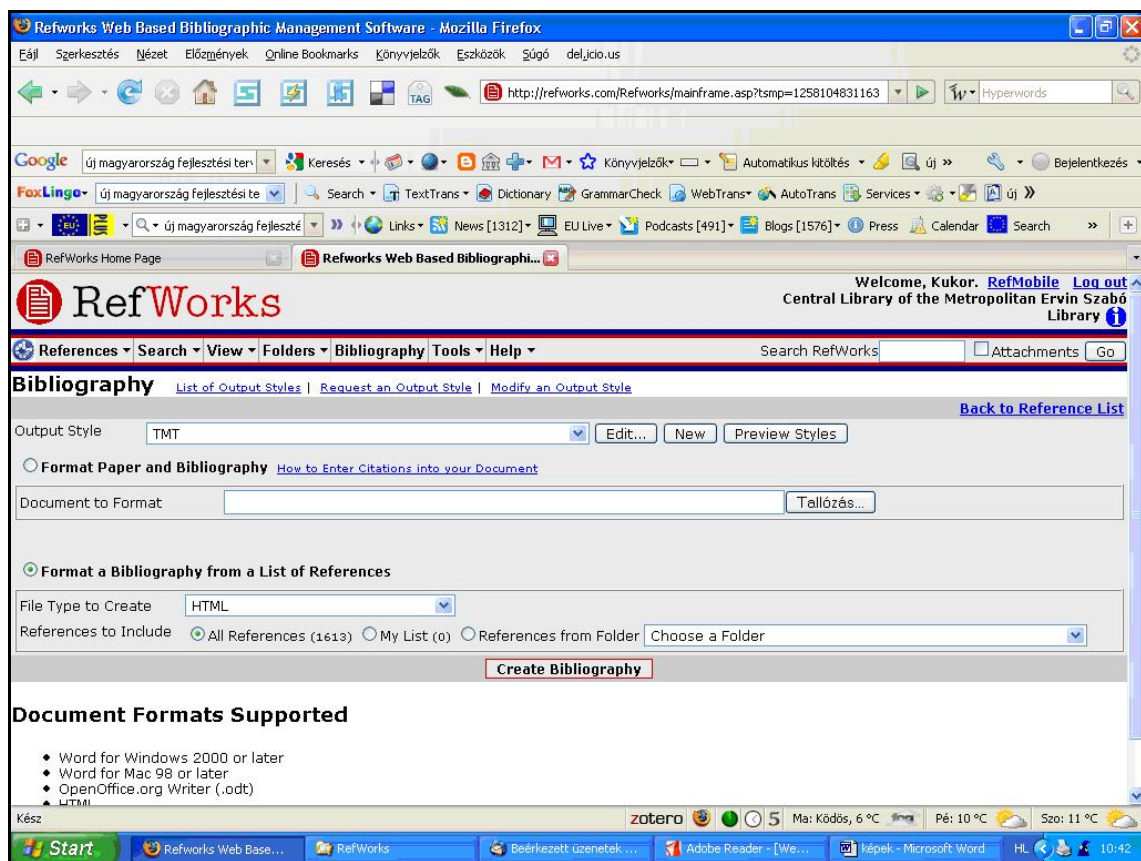
Korábban volt kísérlet arra, hogy egy adott tanulmány vagy monográfia bibliográfiája is szabványosítva legyen. Ezt azonban érthető okokból nem tartják be.

Ha ugyanis egy – akár több évtizedes vagy egy évszázados múltú visszatekintő – folyóiratnak megvannak a maga bejáratott szerkesztési elvei, az nem szívesen mond le hagyományairól vagy

elvárásairól egy – tulajdonképpen betarthatatlan szabvány kedvéért. A bibliográfiát a szerzőnek többnyire a megrendelő elvárásai szerint kell elkészítenie.

Konkrétan: ha egy kutató tanulmányokat publikál az *American Journal of Cardiology*-ban és a *Cardiology Clinics*-ben, rögtön szembesül azzal, hogy a téma két szakfolyóirata a bibliográfia szempontjából más-más szabályokat ír elő. [4]

Térjünk rá a gyakorlatra! A *Bibliography (Bibliográfia)* menüre kattintva felnyílik egy oldal, ahol meghatározható a sablon (4. ábra). A *Preview Styles (Stílus előnézet)* ikonra lépve láthatók a *Favorites (Kedvencek)* – részben a rendszer által ajánlott, részben a következő alfejezetben taglalt – *Output Style (Megjelenítési stílus)*, illetve több száz folyóirat és egyéb szabvány megjelenítése. Valamelyiket kiválasztva az előnézet láthatóvá teszi, hogy miként fog megjelenni bibliográfiai rekordunk, ha folyóiratcikkéről, térképről, jelentésről, disszertációról stb. van szó.

4. ábra A bibliográfiát szerkesztő oldal

Saját sablon szerkesztése

A saját sablon szerkesztésére akkor van szükségünk, ha olyan folyóiratban publikálunk, amelynek a sablonja nem szerepel a rendszerben (vagyis az összes magyar folyóirat), illetve ha egy kiadandó kéziratunk irodalomjegyzékének a formátumát nem határozza meg a kiadó, annak megjelenítését ránk bízta.

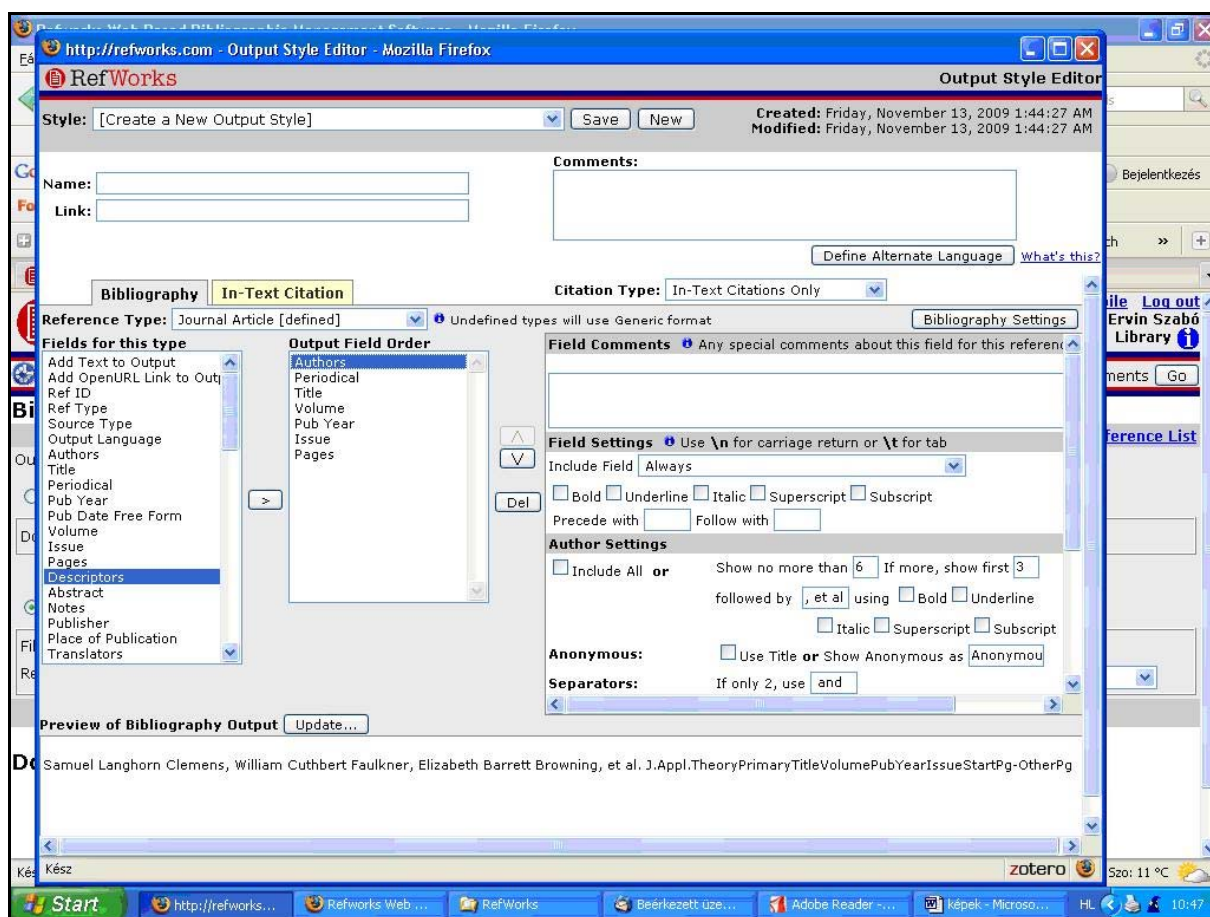
Ebben az esetben a *Bibliography* menüre kattintva az *Output Style* (Kimeneteli stílus) sorban a *New* (Új) ikont választjuk. Itt olyan űrlapot látunk, amelyen először elnevezzük az általunk létrehozandó stílust (5. ábra). Például: „saját”, vagy az adott folyóirat neve.

Meghatározzuk a *Reference Type*-ot (*Hivatkozás típusa*), amely lehet kivonat, könyv, térkép, szabvány stb. Példa gyanánt nézzük a *Folyóiratcikket* (*Journal Article*).

A *Fields For This Type* (*Ezen típus mezői*) ablakban megjelenő felsorolás tagjait tetszőleges sorrendben kijelölve és hozzáadva határozzuk meg az *Output Field Order* (*Kimeneteli mezők rendje*). Például: *Authors* (Szerzők) – *Title* (Cím) – *Periodical* (Folyóirat neve) – *Volume* (Évfolyam / kötet) – *Pub Year* (Év) – *Issue* (Szám) – *Pages* (Oldalszámok) legyen a sorrend (ami kiegészíthető egyéb mezőkkel és bármikor módosítható.)

Majd az adott mezőre kattintva meghatározható a mező megjelenítési formája. A címnél például meghatározható, hogy az félkövér, dőlt vagy aláhúzott legyen, hogy mi előzze meg és mi kövesse (vessző, gondolatjel, pontosvessző vagy más jel), hogy hány szerzőt jelenítsen meg, ha több van.

A különböző mezőket végigszerkesztve megtekinthető a *Preview*, elvégezhető az esetleges korrekciók, végül el kell menteni a saját sablonunkat, amely így bekerül a többi kimeneti stílus közé. Fontos, hogy az így létrehozott egyéni stílusok csak az adott (saját) munkafelületen használhatók.

5. ábra A saját stílus létrehozásának az űrlapja

A bibliográfia elkészítése

A *Bibliography* menüre kattintva a *Format A Bibliography From A List Of References (Formázz bibliográfiát a referenzlistából)* lehetőséget kijelölve meg kell határozni a fájl típusát (*File Type To Create*), ami lehet HTML, Text, RTF, Word for Windows 2000 (illetve az utáni kiadások) és Word for McIntosh 1998 (és az utáni kiadások), valamint Open Office Writer (6. ábra).

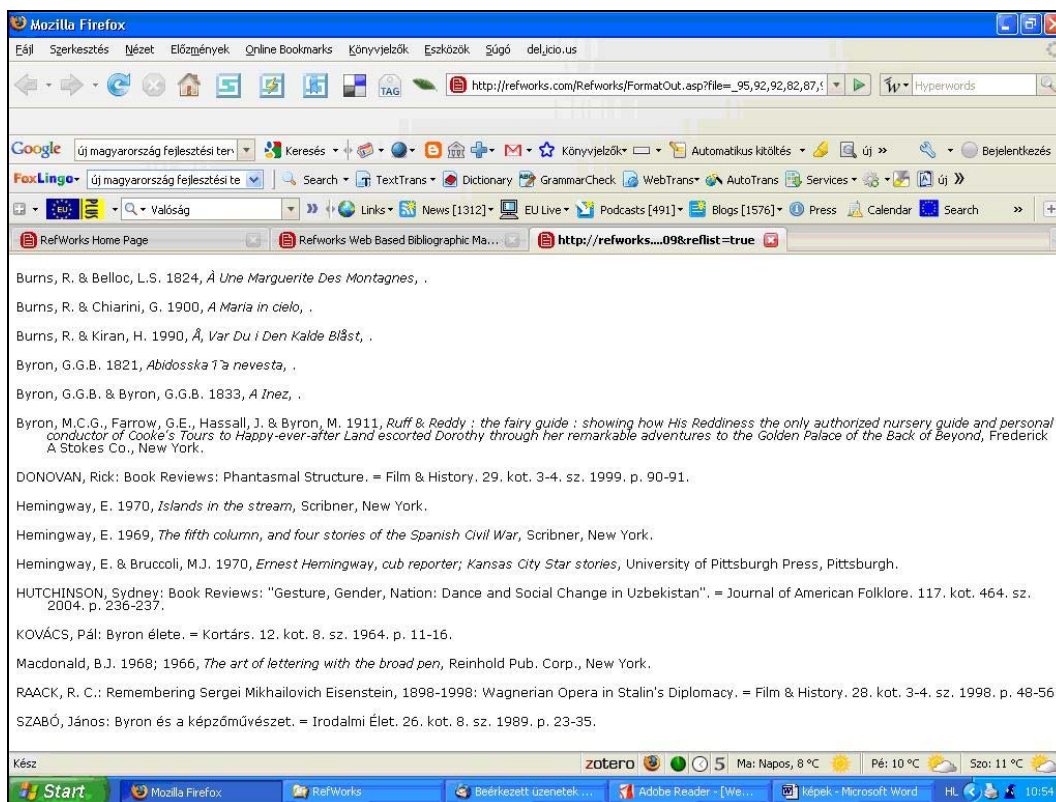
Azután ki kell jelölni azt a mappát, amelynek tartalmában a bibliográfiánk rekordjai vannak (*Choose A Folder*). A *Create Bibliography (Hozz létre bibliográfiát)* ikonra kattintva automatikusan megindul a letöltés, vagy ha nem, akkor a *Download It (Töltsd le)* linkre kattintva történik ez meg. Itt a megkívánt paraméterek szerinti kész bibliográfia rögtön elküldhető e-mail-ben, így nem kell másolással és csatolással foglalkozni.

Mappák megosztása

Nemcsak a végtermék, vagyis a kész bibliográfia, hanem egy-egy mappa is megosztható. Ebben az esetben a *Folders (Mappák)* legördülő menüből az

Share Folders (Oszd meg a mappákat) menüpont-ra kattintva felnyílik a *Sharing (Megosztás)* oldal, ahol az összes mappa látható. A *Share* téglalpra kattintva felnyílik egy űrlap, ahol különböző beállítások végezhetők. A megosztandó mappa URL címét kell az e-mail gombra kattintva elküldeni a választott címzettnek. A megcélzott személy kap egy e-mailt, benne egy URL címmel. A címre kattintva bejut a RefWorks RefShare moduljába, de csak akkor, ha ő is rendelkezik RefWorks fiókkal. Itt láthatja a mappa tartalmát, de szerkesztési jogosultság nélkül. Megtekintheti viszont a mappa rekordjait, a kijelölt rekordokat hozzáadhatja a saját rendszeréhez, nyomtathatja, illetve exportálhatja – *horribile dictu* – a konkurens bibliográfiakezelő szoftverbe. Mi több, a *Create Bibliography* gombra kattintva eljut egy olyan oldalra, ahol meghatározhatja a kimeneti stílust és a fájl típust, azaz átszerkesztheti a vele megosztott mappát. (Természetesen ez a változás nem érinti a mi, eredeti mappánkat.)

Megjegyzendő, hogy a megosztás nem azonos a kész bibliográfia e-mailen való elküldésével. Jelen esetben a címzett bejut a RefShare-be, az e-mailen való küldéskor viszont – a küldő által választott formátum szerinti – csatolt fájlt kap.

6. ábra Elkészült bibliográfia

Keresés a saját adatbázisban

Lehetőség van több szempontú keresésre a RefWorks adatbázisunkban. A *Search* legördülő menüből kiindulva az *Advanced* (Összetett) menüpontot kell kiválasztani. Itt megjelölhető, hogy melyik mappában kívánunk keresni (egyszerre több is megjelölhető). Számos keresési mező választható ki (szerző, cím, periodika neve, ISBN stb.), és ezek Boole-operátorokkal kombinálhatók. A talált rekordok áthelyezhetők más mappába, vagy akár át-szerkeszthetők.

Adminisztrátor modul

Az „admin” modul használatára jogosult személy tájékozódhat a feliratkozottak nevééről (becenevé-ről) és e-mail címéről. Látja, hogy az adott idő-szakban ki hány-szor használta a rendszert és kü-lönböző beállításokat végezhet el (7. ábra). Példá-ul tetszés szerint meghatározhatja azokat az ér-deklődési köröket (humán tudományok, művészet, alkalmazott tudományok stb.) és a használók típu-sait (hallgató, kutató, tanár, könyvtáros stb.) ame-lyeket regisztrációkor meg lehet jelölni, vagy mó-dosíthatja, illetve teljesen megváltoztathatja az üdvözlő e-mail szövegét, vagy meghatározhatja, hogy mely adatbázisok, valamint kimeneti stílusok kerüljenek a preferáltak közé. Az adminisztrátor-nak van jogosultsága arra, hogy az általa kiválasz-

tott OPAC-ot csatlakoztathassa a RefWorks-höz. [5]

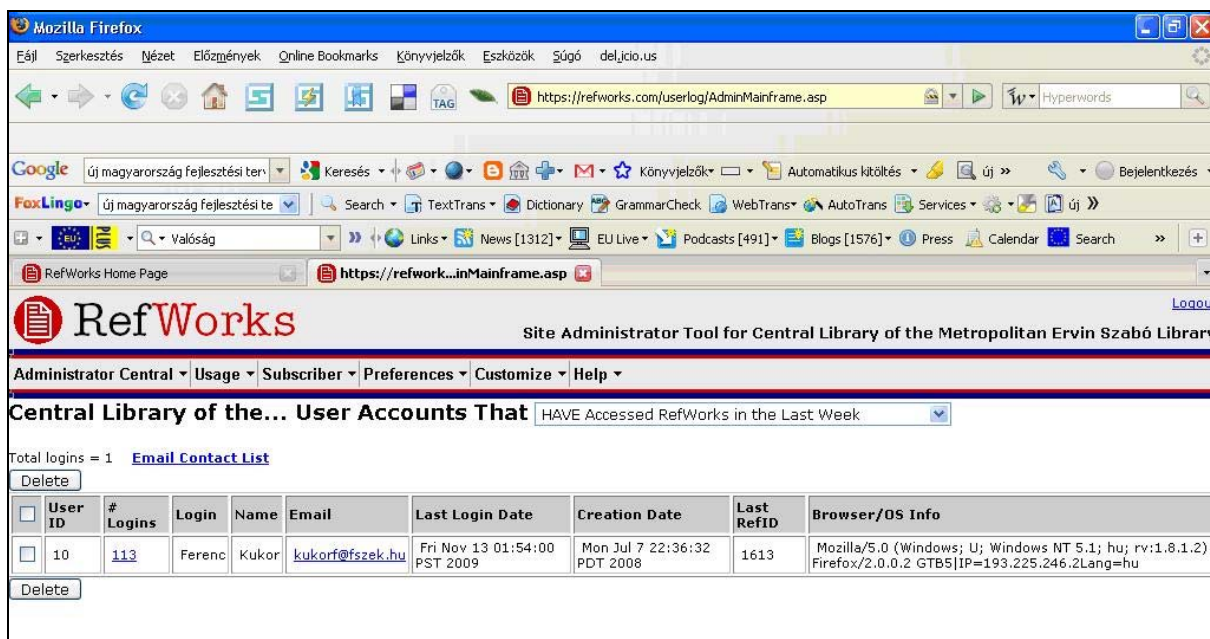
Súgó

A RefWorks-szel történő ismerkedéshez nem kell jogosultság. A főlapról [6] a *Testimonial* (Ajánlás) oldalt behívva érdemes a *Tutorialra* kattintani. Itt rövid, pár perces screencastok mutatják be a kü-lönböző – nevezzük így – modulok használatát. Természetesen ezeknek van nyomtatható változa-tuk is.

A kornak megfelelően a RefWorks jelen van a Facebookon [7] és több klippel a Youtube-on [8].

Következtetés

Az első bekezdésben szerepelt, hogy a szerzők már nem a tartalomra, hanem az eszközökre, a szolgáltatásokra és a szoftverre helyezték át a figyelmüket. Így mára, a megváltozott információs környezetben a könyvtáraknak sem pusztán az a feladatuk, hogy tartalomszolgáltató adatbázisokkal, elektronikus folyóiratokkal és elektronikus köny-vekkal lássák el használóikat, hanem az is, hogy elektronikus *segédleteket* nyújtsanak számukra. Tulajdonképpen nincs ebben semmi új: segédle-tek, például szótárak mindig is voltak a könyvtá-rakban.

7. ábra Oldal az adminból

Jegyzetek és irodalom

- [1] Aaron Maierhofer (account manager, RefWorks) szóbeli közlése, 2008.
- [2] Egyben azért tekinthető adatbázis-kezelőnek is, mert az általunk a mappáinkba bevitt rekordok saját adatbázist képeznek, amelyek szerkeszthetők, lekérdezhetők stb.
- [3] RSS (Really Simple Syndication), nagyon egyszerű hírmegosztó, gyorsan változó tartalmakról (időszaki kiadványok, blogok, híroldalak stb.) ad értesítést.
- [4] Gyakorló tájékoztató könyvtárosként mindannyian találkozhattunk azzal a jelenséggel, amikor diákok jönnek a különböző irodalomjegyzékekkel, amelyek a lehető legtöbb variációban készültek el. Van például olyan tanár, aki időszaki kiadványok esetében évet ad meg, de évfolyamot nem és fordítva. Van olyan tanár, aki megadja a folyóirat számát, van olyan, aki nem, mert az évfolyam folyamatos oldal-számozását tételezi fel stb. Az is előfordul, hogy egy irodalomjegyzéken belül még a tanár sem következetes, tehát egy-egy forrást más és más elvek szerint ír le.

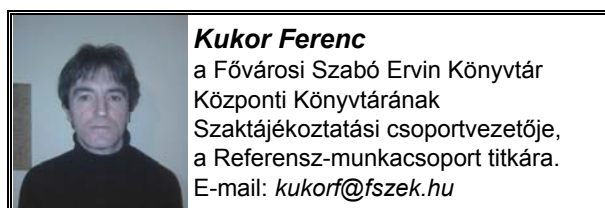
[5] OPAC-ok és adatbázisok RefWorks-höz történő csatlakoztatásának egyetlen kritériuma van, ez pedig a Z39.50 kompatibilitás. Ha ez megvan, akkor a kompatibilissé tévő folyamat pár perc alatt elvégezhető.

[6] <http://www.refworks.com>

[7] <http://www.facebook.com/refworks>

[8] <http://www.youtube.com/watch?v=NVi3cNbCCX8>
<http://www.youtube.com/watch?v=0MFTvX5PqQ8>
http://www.youtube.com/watch?v=F_w77CdRcRk
<http://www.youtube.com/watch?v=8V2a4wPngEo>

Beérkezett: 2009. XI. 10-én.

Az amerikai kiadók szerint túl olcsók az e-könyvek

Az amerikai könyvkiadók és a világ legnagyobb online boltjának számító *Amazon* összerúgták a port. Az ok az elektronikus könyvek ára.

2010 január vége óta hiába keresik az *Amazon* ügyfelei a kínálatban a *Macmillan* amerikai kiadó termékeit. Hivatalos bejelentés ugyan nem érkezett, de egyre valószínűbbnek tűnik, hogy egy lassan egy éve húzódozó konfliktus áll az ügy hátterében. A *Macmillan* azt akarta elérni, hogy az *Amazon* emelje meg 50 százalékkal a *Kindle* platform számára elérhető műveinek az árát. A világ legnagyobb internetes üzletének vezetői erre felháborodtak és törölték a katalógusból az összes *Macmillan*-kiadványt.

Az egy éves vita oka az e-könyvek ára, illetve az, hogy a kiadók is szeretnék beleszólni abba, hogy a termékeik mennyiért kerülnek az online boltok polcaira. Az *Amazon* jelenleg a bestsellereket kerekén 10 dollárért kínálja, a kiadók viszont azt szeretnék elérni, hogy az ár legyen 15 dollár. Bár a kiadók most sem járnak rosszul, de az e-book üzlet beindulásával - érthetően - ők is nagyobb mértékben akarnak részesedni a bevételekből.

A kérés különösen annak tekintetében tűnhet érdekesnek, hogy az *Amazon* minden tíz dollárért eladott bestseller után így is 15 dollárt utal át a cégeknek, míg a katalógusban található többi kiadvány bevételein a felek megosztoznak. Az *Amazon* számára azért érte meg eddig ez a konstrukció, mert biztosíthatta a piacvezető szerepét az e-könyv ágazatban, valamint ezáltal elősegíthette a *Kindle* elterjedését. Piaci elemzők szerint az utóbbi készülékből eddig 3 millió darabot adhattak el.

A vitát szeretné a maga javára kihasználni az iPadet néhány napja bemutató *Apple*, amely különböző ígéretekkel és 13–15 dolláros árakkal csábítaná magához a kiadókat. Minden értékesített mű esetében az összeg 70 százalékát a cégek kapják meg. A végső összeg ugyan kevesebb lenne, mint amit a kiadók most az *Amazon*tól bezsebelnek, de továbbra is ők dönthetnének az árról. Ezért az *Apple* ajánlata sok vállalat számára vonzó és nem véletlen, hogy a *Macmillan* elsőként kötött szerződést a céggel.

/Sg.hu Hírlevél, 2010. február 1., <http://www.sg/>

(SzP)

SMS-alapú könyvtári katalógus

Bevezetés

A *Da Vinci-kód* c. film főhősei egy londoni buszon – miután ráeszmélnek, hogy túl sok időbe telne eljutni a könyvtárba – egy kölcsönkért mobiltelefonnal keresnek információkat a rejtélyes *A. Pope*-ről. A filmben a keresés és az eredménylistából a releváns dokumentum megtalálása simán, pár perc alatt lezajlik. Vajon a valóságban is ilyen könnyedén lehetne hasonló szituációban lekérdezni egy könyvtári katalógust? És szeretnék-e az olvasók, ha mobil eszközökről is tudnának keresni az OPAC-ban?

Az elmúlt években jó néhány kutatás zajlott a mobiltelefonok és az SMS különböző területeken való használhatóságával kapcsolatban. A használhatóság kritikus kérdés ennél a technológiánál, tekintve ezeknek a készülékeknek a kicsi és nehézkes billentyűzetét, és a kisméretű és -felbontású kijelzőjét. Egy SMS-alapú szolgáltató-felület pedig sok tekintetben hasonló a régi, parancsmódú számítógép-használathoz, mert nincsenek a felhasználót segítő menük, űrlapok és gombok. Emellett korábban voltak gondok a különböző mobilszolgáltatók átjárhatóságával is, de ez 2003 óta már megoldódott, azóta a legtöbb szolgáltató hálózatáról lehet szöveges üzenetet küldeni bármelyik másikra, a világ bármely részére. A használati nehézségek ellenére az SMS rendkívül népszerű lett, beépült rengeteg (főleg fiatal) ember mindennapi tevékenységébe – és ezzel párhuzamosan a mobil alkalmazások száma is folyamatosan növekszik. Különösen a felsőoktatási könyvtáraknak érdemes megfontolniuk SMS-szolgáltatások indítását, mivel az ő ügyfélkörükhöz pontosan az a korosztály tartozik, amelynek a tagjai szinte mind intenzíven használják a mobil eszközöket. Az SMS-küldés számukra gyors, olcsó és mindig elérhető módja a kommunikációnak, ami nem igényel egyidejű figyelmet mindkét féltől, ugyanakkor van egyfajta személyes jellege. Az „egy az egyhez” típusú üzenetküldés mellett létezik már az SMS „egy a sokhoz” formája is. Létrejöttek önálló SMS szétküldő

rendszerek is, de az is gyakori, hogy egyéb alkalmazásokba építenek be SMS-modult. Előbbire jó példa a brit Vodafone www.vodafone.co.uk/textcentre című oldala, melyen át az előfizetők az elektronikus levelezőjükől tudnak SMS-t küldeni akár egy, akár egyszerre több embernek. Utóbbira pedig azok a könyvtári integrált rendszerek említhetők példaként, amelyek rövid szöveges üzenetben is tudják értesíteni az olvasókat, ha lejárt a kölcsönzési idő, vagy ha beérkezett az előjegyzett könyv.

Könyvtári alkalmazások

Az egyik jól dokumentált könyvtári SMS-alkalmazásra az ausztrál *Curtin University*-n került sor.^[1] A 2004-ben indult projektben az olvasók a mobiljukról küldhetnek szöveges üzeneteket a könyvtárba, ezeket a könyvtárosok e-mailben kapják meg, és így is írják meg a választ, ami azután ismét SMS-ként megy vissza a kérdezőhöz. A rendszer a hosszabb szövegeket maximum 3 darab, egymást követő üzenetként alakítja, így nagyjából 440 karakteres lehet egy válasz. A rendszer kialakítása kb. 1 000 ausztrál dollár volt, a havi fenntartási költség 30 dollár, ehhez kimenő üzenetenként további 22 cent adódik hozzá. Hat hónap alatt 200 SMS érkezett a könyvtárba: ezek 71 százalékában felvilágosítást kértek, 10% vonatkozott a katalógusra, 9% volt referenzkérdés, 8 százalékot szakértőhöz kellett továbbítani, és 2% technikai jellegű kérdés volt. Csak 13 százalékuknál kellett egynél több összefüggő üzenet a válaszhoz, és az átlagos válaszidő 74 perc körül alakult. A felhasználók igen elégedettek voltak, egyiküknek sem volt problémája a szolgáltatás használatával, 92 százalékuk mondta azt, hogy szívesen veszi igénybe a jövőben is, és 4.2 pontra értékelték egy 5-ös skálán a használat egyszerűségét. Gondot csak az jelentett, hogy nem volt mód személyes beszélgetéssel pontosítani az olvasó kérését, és hogy mind a kérdést, mind pedig a választ rövidre kellett szabni a korlátozott karakterszám miatt. Miután a

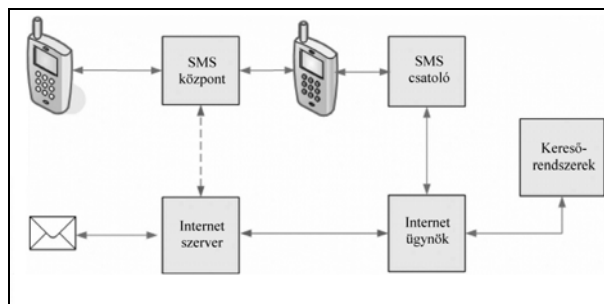
kísérleti fázist sikeresnek nyilvánították, 2005-től a könyvtár beépítette az SMS-t is az online tájékoztató szolgálatába.

Hasonló szolgáltatást bármely könyvtár indíthat az Altarama Systems & Services *Reference by SMS* nevű rendszerét igénybe véve (www.altarama.com.au/refxsms.htm), ami oda-vissza alakítja az SMS- és az e-mail üzeneteket, így a tájékoztató könyvtárosok a megszokott levelező felületen át tudnak kommunikálni a mobiltelefont használó ügyféllel.

A referenzkérdések megválaszolása, illetve a kölcsönzéssel, könyv- vagy helyfoglalással kapcsolatos értesítések kiküldése mellett a csoportos SMS-küldés alkalmas lehet például a könyvtári rendezvényekről, tanfolyamokról, új szolgáltatásokról, megváltozott nyitvatartási órákról szóló tájékoztatásra is. A továbbiakban egy olyan felmérés ismertetése következik, amelyet az új-zélandi *Victoria University of Wellington* információmenedzsmenttel foglalkozó kutatói végeztek. Azt vizsgálták, hogy vajon van-e igény arra, hogy az egyetemi könyvtár katalógusa SMS-ben is lekérdezhető legyen (és esetleg később olyan rendszerekben is keresni lehessen így, mint a Proquest, a ScienceDirect és az ERIC)?

SMS-ben kereshető könyvtári katalógus

Egy SMS-alapú katalógus elvi modellje a következő: az első szint a felhasználó készüléke és a mobilhálózat, a második szint egy SMS-csatoló (*interface*) és egy internetes ügynökprogram (*agent*), a harmadik szint pedig a keresőrendszer és az adatbázis(ok). Amikor a felhasználó beírja és elküldi a keresőkérdését, az először az SMS-központba kerül, ami továbbítja a címzettnek, vagyis a könyvtárnak. Itt az SMS-*interface* fogadja az üzenetet és kielemez a tartalmát, majd továbbadja az *agent*-nek, ami azután aktiválja az elérhető adatbázis(ok) keresőjét. A keresés eredményét a felhasználó SMS vagy elektronikus levél formájában kapja meg. Olyan megoldás is létezik, hogy ha az internetszerver közvetlen TCP/IP kapcsolatban van az SMS-központtal, akkor a felhasználó üzenetét a központ rögtön a szervernek küldi és elindítja az *agent*-et is, ami azután lefuttatja a keresést. Az eredmények ekkor a központba mennek, és az küldi vissza őket a felhasználónak SMS-ben vagy e-mailben (1. ábra). Hosszú távon ez utóbbi a jobb megoldás, csak ehhez külön szerződés kell az SMS-szolgáltatóval.

1. ábra SMS-alapú katalógus működési sémája

Előzetes feltételezések

A könyvtári OPAC-okban manapság szinte mindenki webfelületen át, a könyvtár vagy a saját PC-je (esetleg laptopja) segítségével keres. Hogy mennyire lennének hajlandóak az olvasók egy másfajta eszközt és felületet használni erre a célra, ezt próbálta kideríteni a jelen cikkben ismertetett kutatás. Több mint száz egyetemi hallgatónak mutattak „fantáziaképeket” a tervezett szolgáltatás működéséről, majd kérdőívvel gyűjtötték össze véleményüket. A diákok mindegyike használta már a könyvtár webes OPAC-ját, szinte mindegyikük szokott szöveges üzeneteket küldeni, és 91 százalékuk közepesnek vagy annál jobbnak tartotta az SMS-ezésben való jártasságát. A kérdőívben szereplő állításokat egy 1 és 7 közötti skálán kellett minősíteniük az egyetemi hallgatónak, aszerint hogy mennyire értettek azokkal egyet, illetve mennyire tartották őket valószínűnek. Az állítások megfogalmazásához Davis 1989-es, gyakran hivatkozott munkáját^[2] is felhasználták.

A kutatás elméleti alapját a technológiaelfogadási modell (*technology acceptance model = TAM*) adta, ami egy bevált gondolati keret az új műszaki innovációk várható sikerének becslésére. A TAM különböző területeken való alkalmazásának jó összefoglalóját adja Lee és szerzőtársai 2007-es cikke.^[3] A kérdőíves felméréssel azt vizsgálták, hogy milyen hatással lehet a személyes kompetencia (*self-efficacy = SE*), a felismert hasznosság (*perceived usefulness = PU*) és a felismert egyszerű használat (*perceived ease of use = PEOU*) a használati szándékra (*intention to use = IU*). Vagyis mennyire valószínű, hogy valaki használni fogja a tervezett SMS-katalógust annak függvényében, hogy mennyire tartja magát ügyesnek a mobiltechnológia használatában, és hogy mennyire tűnik neki hasznosnak, illetve könnyen megtanulhatónak ez az új szolgáltatás? Az előzetes fel-

tételezések szerint az *SE*, a *PU* és a *PEOU* egyaránt pozitívan befolyásolja majd az *IU* értékét, vagyis aki technikailag kompetens és hasznosnak illetve egyszerűnek találja a szolgáltatást, az valószínűleg fogja is azt használni. Továbbá az is valószínűleg látszott, hogy a *PEOU* is egyenesen arányos a *PU*-val, és hogy az *SE* nem független a *PEOU*, illetve a *PU* értéktől.

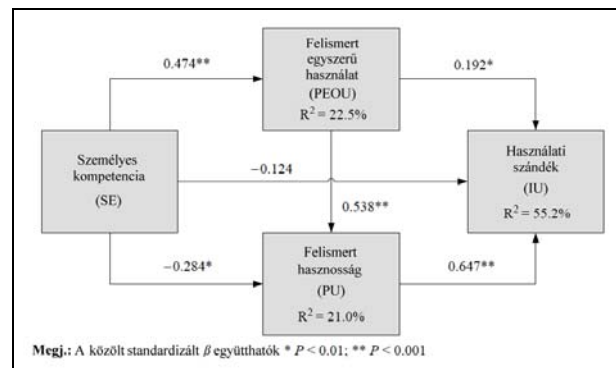
Kutatási eredmények

A kérdőívekből nyert adatokat különböző statisztikai elemzéseknek vetették alá. A kérdőív belső konzisztenciájának vizsgálatára a Cronbach-alfa koefficienszt használták, a validitás mérése Varimax rotációval történt. Az előzetes hipotézisek igazságtartalmának ellenőrzése érdekében regresszióanalízist végeztek. Ennek eredménye a 2. ábrán látható. Összességében a modell az *IU* variancia (szórásnégyzet = R^2) 55,2%-át magyarázta. Az *IU*-ra, vagyis a használatra való hajlandóságra a *PU* (a hasznosságérzet) gyakorolja a legnagyobb befolyást. A *PEOU* (a használat egyszerűsége) inkább csak indirekt módon: a *PU*-n keresztül van hatással az *IU*-ra. Érdekes módon az *SE* (a személyes kompetencia) esetében a negatív számok azt mutatják, hogy az előzetes hipotézis nem igazolódott: ez fordított korrelációban van mind a *PU*-val, mind pedig az *IU*-val. Vagyis azok, akik úgy gondolják magukról, hogy jól értenek a technikához, kevésbé találták hasznosnak ezt a tervezett új SMS-szolgáltatást, és kevésbé tartották valószínűnek, hogy használják majd. Erre az egyik lehetséges magyarázat az, hogy ez a szolgáltatás túl kézenfekvőnek tűnt a gyakorlott SMS-ezőknek, vagy olyan korlátokat is felismertek a javasolt alkalmazásban, amelyekre a kevésbé rutinos mobilizók nem gondoltak. De az is lehet, hogy a „profik” olyan hallgatók voltak, akik ritkán keresnek a könyvtári OPAC-ban, így számukra nem volt elég vonzó ez az új lehetőség, bár úgy ítélték meg, hogy könnyen tudnák használni. Egy harmadik ok pedig esetleg az, hogy csak „hamisított” képernyőfotókat láttak arról, hogy hogyan működne majd ez a rendszer, de nem volt lehetőségük a valóságban is kipróbálni, ezért nem ismerték fel a hasznosságát.

További kutatási lehetőségek

Az itt bemutatott kutatásnak több olyan hiányossága, korlátja is volt, amelyeket a jövőben további vizsgálatokkal lehetne pótolni, hogy még pontos-

sabb kép alakuljon ki a tervezett szolgáltatás várható fogadtatásáról, illetve, hogy a rendszer tervezői és fejlesztői minél több hasznos iránymutatást kaphassanak a munkához. Mindenekelőtt jobb volna a képernyőutáztatok helyett egy működő prototípust vagy már magát az éles rendszert teszteltetni a felhasználókkal. Továbbá a személyes kompetenciaképeket érdemes lenne szétválasztani *internal* (önállóan boldoguló) és *external* (segítség igénylő) típusúakra, amelyek eltérő eredményeket adhatnak. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni egy teljesebb körű vizsgálatnál, hogy az SMS-használatot olyan tényezők is befolyásolják, mint a társadalmi helyzet, a mobilitás és a pénz értékének megítélése. Másként viszonyulnak továbbá a technológiai újításokhoz a nők és másként a férfiak, valamint eltérő a fiatalok és az idősebbek hozzáállása is. Ennél a vizsgálatnál többségben voltak a férfiak illetve a fiatalok, tehát érdemes volna más összetételű csoportokat is megkérdezni.

2. ábra A regressziós modell

Irodalom

- [1] GILES, N. – GREY-SMITH, S.: *TXting librarians@Curtin*. = Information Online 2005. <http://conferences.alia.org.au/online2005/papers/a12.pdf> (letöltve: 2009. szept. 23.)
- [2] DAVIS, F. D.: Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. = *MIS Quarterly*, 13. köt. 3. sz. 1989. p. 319–340.
- [3] LEE, M. O. K. – CHEUNG, C. D. M. – CHEN, Z.: Understanding user acceptance of multimedia messaging services: an empirical study. = *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58. köt. 13. sz. 2007. p. 2066–2077.

/GOH, Tiong T. – LIEW, Chern Li: *SMS-based library catalogue system: a preliminary investigation of user acceptance*. = *The Electronic Library*, 27. köt. 3. sz. 2009. p. 394–408./

(Drótos László)

Miért nem kerülnek kevesebbe a folyóiratok az elektronikus publikálás korában?

A tudományos kommunikáció központi médiumai több mint háromszáz esztendeje a folyóiratok. Ennek ellenére az utóbbi harminc évben a kiadóknak szembesülniük kellett azzal, hogy az emelkedő előfizetési árakkal a könyvtárak költségvetései nem képesek lépést tartani. Mindeközben nemcsak az árak lettek egyre magasabbak, de az elmúlt 20 évben a folyóirat-kínálat is gyorsan növekedett: egy 2006-os brit felmérés szerint körülbelül 20-25 ezer szakmailag lektorált („peer-reviewed”) tudományos folyóirat jelenik meg évente. Ezek mintegy 60 százalékának elektronikus változata is van (többségük nyomtatottan és online is hozzáférhető). A lektorált folyóiratok 10%-a nyílt (open access) hozzáférésű.

Ha a folyóiratokhoz kapcsolódó költségeket vizsgáljuk, szükség van némi fogalomtisztázásra. A folyóirat ára jelentheti a ténylegesen kifizetett árat csakúgy, mint az előállítás költségeit. *Donald King* értelmezésében ez utóbbi *rögzített költség*. A *változó költség* ezzel szemben több tényezőnek (így pl. az előfizetések számának, a nyomtatandó, postázandó példányszámnak, az előfizetések kezelésének stb.) a függvénye. A *rögzített* és a *változó* költségek együtt jelentik a *direkt költségeket*, ezekhez járulnak még az *indirekt költségek* (pl. marketing), majd mindezek összeadásából adódik a *teljes költség*. Egy folyóirat megjelenítésének *átlagos költsége a teljes költség, osztva az előfizetések számával*. A vételi ár és az átlagos költség különbözetéből adódik a kiadó haszna. (A cikk ilyen mértékben nem fejt ki a költségtípusokat, ezért célszerűnek találtam a *Donald King*-cikk [1] vonatkozó részeit összefoglalni. (A ref.)) A szerző a tanulmány céljának megfelelően az „első példány előállításának a költségét” („first copy cost”) vizsgálja.

A folyóiratárak közötti jelentős eltéréseket egy tíz évvel ezelőtti tanulmány a kiadói iparágra jellemző különös gazdasági környezetre vezeti vissza. Szerzője, *Andrew Odlyzko* [2] szerint az egyik ok az árverseny hiánya. Ez teszi lehetővé, hogy a kiadók a változó globális gazdasági körülmények, a könyvtárak büdzséit sújtó megszorítások ellenére folyamatosan hatalmas bevételeket könyvelhessenek el. 2002-ben a legnagyobb tudományos kiadó, az *Elsevier* összbevétele 26, működési nyeresége pedig 25%-kal növekedett. Az egyre szűkülő könyvtári költségvetések ellenére az *Elsevier* üzleti

profitja 2009-ben is 21 százalékos emelkedést mutat.

Odlyzko szerint a másik, az árakat kedvezőtlenül alakító tényező a „torz ösztönzés”. Magyarul, a kutatók elsősorban a folyóirat presztízsét tekintik cikkük megjelentetésekor, és nem érznek ösztönzést arra, hogy azzal is kalkuláljanak, mennyibe kerül a cikkük megjelentetése a társadalomnak. A magas presztízsű folyóiratoknak pedig általában az árak is magasak. Ez a helyzet nagymértékben a második világháborút követő publikálási intenzitás megnövekedésének a következménye: a tudós társaságok által működtetett, nonprofit kiadók emiatt kénytelenek voltak nívós kéziratokat visszadobni vagy késve megjelentetni, amit kihasználva az üzleti vállalkozók új publikálási lehetőségeket teremtettek a „hoppón maradt” szerzők számára. Ma már a legjelentősebb kiadók profitorientáltak, és a kiadói piacot a cégek fúziója, a kisebb kiadók nagyobbak általi elnyelése jellemzi. Az olykor csupán egy-két folyóiratot megjelentető tudós társaságok helyzetét tovább nehezíti, hogy a kereskedelmi kiadók az elektronikus folyóiratok piacán csomagokban árusítják termékeiket, s ezzel rendszeren megnyirbálják a könyvtárak beszerzési kereteit. Míg ugyanakkor a profitorientált és nonprofit kiadók által megjelentetett folyóiratok között nincsen minőségi különbség (sőt egyes felmérések arról tanúskodnak, hogy a kutatók a nonprofit társaságok folyóiratait preferálják), addig a kereskedelmi kiadók átlagosan 2,8-szor többet kérnek el egy folyóirat-előfizetésért.

A cikk szerzője a következőkben felveti a kérdést: mennyiben befolyásolja az első példány létrehozásának költségeit az elektronikus folyóiratok megjelenése? Kevesebbe kerül-e a folyóirat elkészítése egy „born digital” (elektronikusan megjelenő) kiadvány esetén?

Az első példány létrehozásának költségei a szerkesztésben folyó munkálatok (lektorálás, tördés stb.) költségeit foglalják magukban. A különböző felmérések némileg eltérő eredményeket mutatnak. A *Cambridge Economic Policy Associates* 2008-as jelentése szerint egy cikk létrehozásának átlagos költsége 4000 £. Egy korábbi, 1996-os átfogó vizsgálat arra a következtetésre jutott, hogy az első példány (first copy) ára 2000 és 4000 USD között mozog. Egy harmadik, 2002-es felmérés

készítői a kiadókat kérdezték: mennyit fizetnek a referálást, lektorálást, tördelést stb. végző munkatársaknak, és ebből kalkulálták ki, hogy egy cikk megjelentetése 420–2500 USD.

Donald W. King és *Carol Tenopir* 2000-es megjelenésű könyvükben [3] kimutatták, hogy 1975 és 1995 között a folyóiratok ára 160%-kal növekedett (avagy a 260%-ára nőtt). Az előfizetések árának emelkedésével az előfizetők száma is meglehetősen megcsappant – különösen az egyénieké. Ez utóbbiból következik, hogy a folyóirat teljes költségének egyre nagyobb hányadát teszi ki a rögzített költség. Szintén ezzel összefüggésben mutatkozik nagy eltérés a folyóirat-előfizetések árai között: egy 10 ezer előfizetővel rendelkező folyóirat átlagosan 70, egy mindösszesen 500 előfizetőt felmutató pedig 775 dollárba kerül. A szerzők kiszámolták az egy előfizetésre jutó legalacsonyabb árat, amely összeg a folyóirat megjelentetésének költségeit fedezi. Ez a kereskedelmi kiadóknál magasabb, mint a nonprofit kiadóknál.

Míg az említett tanulmányok nem tesznek különbséget az első példány megjelentetési költségei között a megjelentetés módja (elektronikus vagy nyomtatott) alapján, *Julian Fischer*, a *Scholarly Exchange* kezdeményezés egyik vezetője szerint [4] a kizárólag elektronikus folyóirat megjelentetését jóval kevesebb költség terheli. Számításai szerint egy 50 cikket tartalmazó e-folyóirat megjelentetése kevesebb, mint 4000 dollárba kerül. Kétszer ennyi cikk esetén ez az összeg csupán körülbelül 7000 dollárra megy fel, 250 cikk esetén egy évben a megjelentetés költsége 17 000 dollár alatt van. Ha eltekintünk az XML-konverziótól és a cikkek metaadatokkal való ellátásától, az említett költségek nagymértékben redukálhatók (1200, 1650, és 3000 USD).

Tovább árnyalja a képet, és bonyolítja az egyes folyóiratok beszerzési költségeinek megállapítását a „Big Deal” (ami közelebbről a kiadók által összeállított nagy e-folyóiratcsomagok megvásárlását jelenti, egyes folyóiratok egyedi előfizetése helyett), valamint a konzorciális beszerzés. A szerző egy iráni példán keresztül illusztrálja, hogy milyen mértékű különbségek adódhatnak attól függően, hogy egy folyóiratot önállóan vagy konzorciális keretek között vásárol meg egy könyvtár.

A teheráni *Shahed Egyetem* 2007 januárjában még igen magas árat, átlagosan 1000 dollárt fizetett egy-egy angol nyelvű nyomtatott folyóiratért

évente. Az egyetem könyvtárosai ezért áttértek az elektronikus verziók előfizetésére. A könyvtár ugyanakkor a „CONSIRAN” konzorciumnak is tagja, a konzorciálisan előfizetett angol nyelvű elektronikus folyóiratok ára egy évre átlagosan 24 dollár, vagyis rendkívül alacsony. Az egyetemnek az Egészségügyi Minisztérium támogatásának köszönhetően hozzáférése van több orvostudományi folyóirathoz is, valamint – különböző iráni tudományos együttműködések révén – egyéb perzsa nyelvű elektronikus forrásokhoz. Egy perzsa nyelvű folyóirat éves előfizetése egyébként átlagosan mindösszesen 10 dollár.

A konzorciális beszerzéseken túl megkerülhetetlen a nyílt hozzáférésű folyóiratok kérdése. A szerző sorra veszi e folyóiratok kiadásfinanszírozásának különböző modelljeit. Ezek: a szerző fizeti a cikke megjelenésének költségeit; valamely kutatási alap állja a megjelentetést; az egyes felsőoktatási intézmények vagy kutatóintézetek tagsági díjat fizetnek a kiadó intézmény számára, s ennek fejében tagjaik jogosultakká válnak bizonyos számú cikk ingyenes vagy kedvezményes áron történő megjelentetésére az adott folyóiratban; egy direkt erre a célra alapított pénzalapból térítik meg a megfelelő pénzforrással nem rendelkező szerzők publikációjának kiadását.

A cikk írója felhívja a figyelmet, hogy a nyílt hozzáférésű folyóirat-kiadás 2006-ban még csak a szakmailag lektorált (peer-reviewed) folyóiratok 10%-ára terjedt ki, másfelől a cikkmegjelentetés ilyen módja számos, a jövőben megválaszolendő kérdést vet fel. Példának okáért egy 2009-es egyesült államokbeli felmérés tanúsága szerint a tudományos cikkekhez való hozzáférés terén nem érvényesül az a logika, hogy az emberek inkább választják azt, ami ingyen van, mint azt, amihez drágán juthatnak hozzá.

A szerző konklúziója, hogy az árverseny hiánya és a torz ösztönzés a folyóirat-kiadás elektronikussá válása után is meghatározóan befolyásolja a folyóiratárakat, mint ahogy továbbra is az „első példány előállításának a költsége”, a rögzített költség teszi ki a kiadó megtérítendő kiadásainak nagyobbik részét.

Irodalom

- [1] KING, Donald W.: The cost of journal publishing: a literature review and commentary. = *Learned Publishing*, 20. köt. 2. sz. 2007. p. 85–106.

- [2] ODLYZKO, Andrew: The economics of electronic journals. = The Journal of Electronic Publishing. 1998.
http://www.firstmonday.org/Issues/issue2_8/odlyzko/index.html
- [3] TENOPIR, C. – KING, D. W.: Towards electronic journals: realities for scientists, librarians, and publishers. = Special Libraries Association, Washington, D.C., 2000.
- [4] FISHER, Julian H.: Scholarly publishing re-invented: real costs and real freedoms. = The Journal of

Electronic Publishing, Spring, 2008.

/MOGHADDAM, Golnessa Galyani: Why are scholarly journals costly even with electronic publishing? = Interlending & Document Supply, 37. köt. 3. sz. 2009. p. 149–155.
<http://www.emeraldinsight.com/10.1108/02641610910985639>

(Dancs Szabolcs)

A WEB 2.0 hatásai a tudásmenedzsmentre

Moria Levy rövid tanulmányában elsőként értelmezési kereteket kíván felvázolni a web 2.0 fogalmköréhez. Majd erre a háttérre építve vizsgálja meg a web 2.0 vállalati szervezetekre gyakorolt hatásait. Zárásként pedig a web 2.0 és a tudásmenedzsment érintkezési pontjairól szól, a tudásmenedzsment web 2.0-s nézőpontú fejlődési lehetőségeire keresve választ. A bevezetőben megállapítja, hogy míg a web 2.0 világában rengeteg ember osztja meg egymással aktívan ismereteit, addig a vállalati (intézményi) tudásmenedzsment-rendszerek koránt sem ilyen sikeresek. A fő kérdés tehát, hogy lehet-e tanulni, s ha lehet, akkor milyen formában a tudásmenedzsment fejlesztőknek a web 2.0 fejlesztőitől.

A web 2.0 értelmezése

A web 2.0 jelenség mögött álló okok:

- A web 2.0 az internet fejlődésének egy, a korábbiaknál magasabb fejlettségi szintje, mely magában foglalja az előző szintek összes pozitív hozadékát.
- A felhasználók száma drámaian növekszik, és a hardveres eszközkészlet is átalakul (hangsúlyeltolódás a mobil eszközök irányába az asztali számítógépek felől). A szerző konkrét számadatokkal is érzékelteti a drámai változást: 2006-ban egy milliárd ember fért hozzá az internethez és a mobil eszközök száma már kétszerese volt az asztali gépekének.
- Az IT iparnak ki kellett találnia valamit a 2001-es „dotkom” lufi kipukkanása utáni új pozitív jövőképként.

A web 2.0 lényege a szerző csoportosítása szerint:

- A világhálót, a web 2.0 szemlélete szerint, platformként kell kezelni, el kell vonatkoztatni a fizikai dokumentumhordozók világától. Nem a dokumentumhordozó dominál, nem abban van igazán az üzlet. Azok a vállalatok, amelyek elsőként megértették a világháló platform jellegét, és erre alapozva építették fel üzleti modelljeiket, páratlan karriert futottak be (pl. Amazon, eBay, Napster). Olyan alkalmazásokról van szó, amelyek utat nyitnak egy-egy platformfelületen rengeteg különféle tartalom megvalósítására. Miközben arra is figyelni kell, hogy az új platform minél változatosabb mobil és asztali eszközökörnyezetben nyisson teret. A Netscape, ami a platformalapú gondolkodással szemben a dokumentumhordozóhoz kötődő alkalmazások és szabványok révén próbált domináns üzleti pozícióba kerülni, elbukott a versenyben.
- A hangsúly az előbbiekből adódóan az alkalmazásfejlesztés helyett a szolgáltatásfejlesztésre helyeződik át. Az innováció a kapcsolódási pontok megtalálásában jelenik meg. Elképzelhető, hogy valaki csak egyféle szolgáltatás fejlesztésére koncentrált. Hatalmas hozzáadottérték-tartalmat tud viszont elérni, ha rájön arra, hogy miképpen tudja a legegyszerűbb és legsikeresebb módon összekapcsolni azt más szolgáltatásokkal.
- A web 2.0-nak (valamint a tudásmenedzsment 2.0-nak) fő jellemzője, hogy a szolgáltatásfejlesztéssel párhuzamosan a felhasználók kilépnek korábbi – az alkalmazásfejlesztők, tartalomfejlesztők és tudásmenedzsmentek által – passzivitásra ítelt szerepükből. A felhasználó többé nem egyszerű használója, fogyasztója a kész alkalmazásnak, hanem úgy vesz igénybe szolgáltatásokat, hogy használatával egyben aktívan alakítja azokat, befolyásolja sorsukat, további fejlődésü-

ket. A legaktívabb felhasználók új kollaboratív tudástárakat hoznak létre közös szellemi termékként (pl. wikik hálózata). A szolgáltatások hatóerejét egyre inkább az adja meg, hogy hányan és hogyan használják őket. A cikkíró a *Google Search* esetét hozza fel példának. Egy adott témában való keresésnél a találati sorrendet befolyásoló tényező, hogy a korábbi hasonló kereséseknél mely találatokat nézték meg a felhasználók. Megemlíti még emellett, hogy az eBay, a Napster és az Amazon is használja ezt a relevanciasúlyozó megoldást. Minél többen használnak egy ilyen keresőt, amely figyelembe veszi, hogy előzőleg mire kattintottak a felhasználók, annál több adat gyűlik össze, így egyre relevánsabb találatokat kapunk.

- A kollektív intelligencia jelenik meg az ún. „long tail” (elnyúló görbe) üzleti modell érvényesülésében. Voltaképpen itt a „sok kicsi sokra megy” ősi bölcsessége manifesztálódik. A *Chris Anderson* által 2004-ben megalkotott modell szembeállít azzal a gyakorlattal, hogy az üzleti világ csak a 20 százaléknyi nagyfogyasztóba és vezető termékbe investál, és figyelmen kívül hagyja a maradék 80 százalékot. A csupán egy-egy könyvet vásárló magánszemélynek, vagy az egyenként minimális ráfordításokkal működő milliányi kisvállalatnak is komoly piaci súlya van. A másik oldalról pedig előnybe kerülnek azok, akik csekély mennyiségű (kiszerezésű) árut adnak el rengeteg magánszemély, vállalat részére. A virtuális világban a hiperlinkek azok, amelyek a webet összekötve az egyéni tartalmakat kollektív tudássá ötvözik össze. A webes szféra, illetve ezen belül a blogoszféra hasonló alapelvek alapján működik: ha valaki a webhelye, illetve blogja révén aktív tartalom-előállító, felkelti mások figyelmét. Róla is sokat írnak, új közös tartalmak formálódnak az adott blogon/webhelyen mint csatornán, a felhasználók bevonásával. Ezáltal a szereplő egyre ismertebb és népszerűbb lesz, előkelő helyen tűnik fel a keresőmotorok találati listáin. A kollektív tudás és a hozzáadott információs érték egyéni üzleti sikerré konvertálható. Az üzleti siker titka a web 2.0-s világban tehát a dominánsá válás a web kollektív intelligenciájára hagyatkozva, annak erejét kihasználva.
- A szolgáltatásoknak valamilyen tartalmi magon kell nyugodniuk. Erre a szilárd alapra építhető rá a rengeteg hozzáadott érték. A Google esetében az indexelésre és a rangsorolásra épül a hozzáadott értéktartalom, az Amazon esetében pedig a könyvkínálat katalógusára. Mindnyájan tudjuk, hogy mindkettő jóval többet nyújt ezeknél az

alapszolgáltatásoknál, a mag mégis mindkét esetben stabil.

- A web 2.0 tehát sokkal inkább szolgáltatásokon nyugszik, mintsem önálló alkalmazásokon. A régi értelemben, ahogyan egy terméket lezártak, véglegesnek nevezünk, egy web 2.0-s szolgáltatás soha sem lesz az. Folyton változik, fejlődik, alakul. A cikkíró a *Flickr* közösségi fényképmegosztó példáját hozza fel, melyben félóránként történnek változtatások. A felhasználók tevékenységükkel egyben a minőségbiztosítási folyamat aktív alakítói is, habár ez persze rejtve marad előttük. Így a web 2.0 voltaképpen örök béta állapotban leledzik. (A bétaállapot, ahogy a cikk is említi, az a szoftverfejlesztési szakasz, amikor egy alkalmazáson, a terjesztésre szánt verzió megjelenése előtt, a leendő felhasználók egy része teszteket hajt végre, feltárva a hiányosságokat, a további fejlesztési lehetőségeket.)
- A tudásmenedzsment szempontjából a leglényegtelenebb, így a cikkben mélyebben nem is tárgyalt web 2.0-s összetevő is a szoftverfejlesztéshez kapcsolódik. A szolgáltatások önmagukban is számos kis, egyenként könnyen módosítható modulból állnak össze nagyobb egységekké. Igazi felhasználói élményt nyújtó kezelőfelületű alkalmazásokról van itt szó, melyek kis modulokból állíthatók össze megfelelő protokollokat és webfejlesztő környezeteket használva.

A web 2.0 kategorizálása a tudásmenedzsment nézőpontjából

A cikk a web 2.0 alapvonásainak taglalása után rátér a különféle alkalmazások csoportosítására. Itt a Wikipédia *O'Reilly* által megadott kategóriái szerint lépdél az internetes, de nem webalapú alkalmazásoktól, a részben vagy egészben a weben működő programokon át, a teljes mértékben a web 2.0-ra szabott szolgáltatásokig. Ez utóbbiak a már vázolt módon az emberi kapcsolatok hálózati erejére építenek, hatékonyságuk pedig a minél tömegesebb használatra épül (pl. Skype, AdSense, del.icio.us, Wikipédia). A szerző figyelme ezek után néhány népszerű web 2.0-s alkalmazástípus felé fordul, azokon keresztül vizsgálja meg a fent említett alapelvek érvényesülését.

A wikit mint web 2.0-s műfajt a tudásmegosztás minden eddiginél demokratikusabb eszközeként írja le, mint sablonok által meghatározott hasonló szerkezetű weboldalak gyűjteményét. Fogalmak, oldalak és címek újszerű összekötésével új dimenziót ad a tudásmegosztásnak.

A blogban, mint egy személyes webnaplóban, első látásra nem sok újdonságot fedez fel a szerző. A műfaj komoly múltra tekint vissza, és web 1.0-s előzményei is vannak. A naplók halmaza mégis önálló webes alrendszerre nőtte ki magát, melynek okait a szerző a következőkben találja meg:

- Az írás folytonossága (lapokra töredezés helyett egységes, folytonos szerkezet, mintha egy papíralapú naplót lapozás nélkül olvasnánk egyben).
- A blogok száma adódó kvantitatív súly: 2006 végéig már 76 millió blog született világszerte.
- A blogot írók hatalmas közössége által közölt információk súlya a webes információhalmazban.
- A blogoszféra információs potenciálja megbízhatóságban, használati súlyában, gyakoriságában kiemelkedik a web többi tartalmi szegmense közül.

A blogok sikerességéhez nagyban hozzájárul egy másik alkalmazás típus: az RSS (illetve a szintén megemlíttett ATOM), melynek köszönhetően automatikus értesítést kaphatunk a minket érdeklő tartalom aktuális frissítéseiről. Az RSS olvasó, miután megadjuk neki, hogy mely forrásokra vagyunk kíváncsiak, standard felületet használva nyújtja nekünk az érdeklődési területünkre szűrt tartalmat. Olyan információs csatorna, amely rendszerezett, személyre szabott információt közvetít számunkra.

A címkézés, legyen az magán vagy nyilvános, egy újabb összekapcsoló eszköz olyan tartalmi elemek között, amelyeknek valamilyen elgondolás szerint közös pontjuk van. A taxonómia világában egy szervezet határozza meg a használható címkék/fogalmak körét. Bárki, bármilyen fogalomkészlettel címkézhet, így jön létre a folkszonómia (szabad címkézés alapú ismeretszervezés) világa.

A közösségépítő szolgáltatások kifejezetten kapcsolati hálók megalkotására, illetve növelésére jönnek létre. Az alapítók meghívják ismerőseiket, hogy csatlakozzanak, ők is a saját ismerőseiket, és így tovább. Vannak ezek között a hálózatok között tematikusak (kulturális vagy üzleti jellegűek), illetve praktikus jellegűek (mint a telefonszámlisták) is.

A web 2.0-s eszközök kapcsán a szerző újra leszögezi, hogy ezek sikeressége elképzelhetetlen lenne a mobil készülékek térhódítása, valamint a szélessávú internet elterjedése nélkül. Említést tesz arról, hogy a web 2.0-ból kinőve megszületően vannak a web 3.0-s eszközök, szolgáltatások is. Ez utóbbiak fő funkciója szerinte a strukturált-

lan világháló egyre strukturáltabbá tétele, például az automatikus címkézés, vagy a mesterséges intelligenciaalapú alkalmazások által. Annak megválaszolásával kapcsolatban azonban egyelőre türelmre int, hogy ez utóbbiak is lehetnek-e majd olyan sikeresek, mint a mostani web 2.0-s eszközök.

Web 2.0 a vállalati környezetben

Az „Enterprise 2.0” kifejezés a web 2.0 infrastruktúrájának és/vagy eszközeinek vállalati környezetben való alkalmazását jelenti. A web 2.0 vállalati használatának két fő dimenzióját különíti el a szerző: Az egyik dimenzió a technológia, az eszközrendszer adoptálása mentén, a másik az alkalmazotti, felhasználói igények szintjén jelenik meg.

Az adoptálás jelenti egyrészt a szoftver infrastruktúra meghonosítását (többek közt a már említett örökös bétaállapotú gondolkodásmód elfogadását). Az adoptálás másik oldala a szoftvereszközök átvétele (folkszonómia, wiki, TWiki-wiki integráció, blog). A szerző szerint viszont nem tartozik ide az azonnali üzenetküldő rendszerek, illetve a keresgépek használata, bár az általa használt szakirodalomban néhányan ezeket is ebbe a körbe sorolták.

A vállalati információs rendszerbe integrált web 2.0-ás eszközöket egyrészt a szervezet dolgozóinak és dolgozóikért kell használatba venni, másrészt a cég ügyfelei, partnerei és beszállítói érdekében is adaptálni/alkalmazni kell őket. (Példaként szolgál, ha mondjuk a cég vezetője saját szempontjainak kifejtésére blogot vezet). Általánosságban az idézett kutatási eredmények alapján elmondható, hogy miközben egyre többen alkalmazzák a web 2.0 eszközeit a vállalati munka során, a szkepszis is elég erősen jelen van még. Több cégvezető elsősorban biztonsági megfontolásokat említ ellenvetésként. Másokban az internetlufi kipukkanása előtti időszakot idézi fel a web 2.0 használatának előnyeit hangsúlyozó marketing-propaganda. Eközben azért a kollaboratív munka előnyeinek kihasználásából, a hatékonyabb tudásmegosztás elősegítéséből nem szeretnének kimaradni. A web 2.0 alapú eszközök, módszerek használatának gyakorisága generációs kérdés is. A fiatalok bátrabban nyúlnak az új szemléletmód elemeihez, mint az idősebb generáció. Sokszor a web 2.0-s eszközök használata csak néhány vállalatban belüli úttörő elszigetelt tevékenységeként jelenik meg, a termelésben, üzletvitelben közvetlenül nem játszik szerepet. Külön probléma az, hogy az eszközök mögötti szemléletmód sokkal nehe-

zebben tud egy cégnél meghonosodni, mint néhány eszköz használata. A szerző a szemfényvesztést kiáltók és a vállalati evolúciós fejlődést felvázolók között az utóbbiak felé hajlik. A web 2.0 alapú eszközök használata és szemlélete folyamatosan terjed a vállalati környezetben is. Minél több eszközt használnak, annál könnyebb elfogadni a mögötte meghúzódó koncepciót is. Az általános internetes trendek is a web 2.0 sikerére utalnak. A szervezeti tudásmenedzsmentben jelentkező trendek is lassan, de biztosan teszik magukévá a web 2.0 koncepcionális elemeit.

Tudásmenedzsment 2.0: a tudás menedzselése a web 2.0 létének fényében

A tudásmenedzserek, akik a web 2.0 szemléletét és eszközeit szeretnék alkalmazni, némileg elmentmondásos, zavart helyzetben találják magukat. Több mint egy évtizede küzdenek a tudásmenedzsment-szakemberek az alkalmazottak és a főnökség passzivitásával és időhiányával. A cikk felteszi a kérdést, hogy amikor a tényleges munkaidő jóval meghaladja a hivatalos kereteket, s az embereket minden eddigénél jobban behálózzák a különféle kommunikációs eszközök, a normál munkájuk mellett hogyan találnak alkalmat tartalmak és ismeretek megosztására? Talán éppen azért osztják meg szabadidejükben a web 2.0-s alkalmazásokkal a tudásukat, mert ezt nem tekintik munkának, ellentétben azzal, amikor a céges tudásmenedzsment-rendszerben kellene tenniük ugyanezt. Ha ez így van, akkor bár a web 2.0 megtanítja az embereket arra, hogy ők igenis vannak értékes ismereteik és ezeket meg is tudják másokkal osztani, de ettől nem fogják lelkesebben használni a céges tudásmenedzsment-rendszert. Viszont ha legalább valamit adaptálni lehetne a web 2.0-s filozófiából a tudásmenedzsment-rendszerekbe, akkor van remény, hogy ezek is sikeresebbek lesznek. Ha ez sikerül, megkönnyíthető vele a tudásmenedzsment-rendszerek nem egyszerű elfogadtatása a szervezeteken belül. Akkor pedig hogyan értelmezhető a web 2.0 koncepció és eszköztár a tudásmenedzsment kapcsán? A web 2.0-s eszközöket és koncepciókat meg kell vizsgálni olyan szempontból, hogy mi hasznosítható belőlük a tudásmenedzsment-rendszerekben. És ha sikerül ezeket beépíteni, akkor talán könnyebben befogadják a tudásmenedzsmentet a dolgozók a szervezeten belül. A cikk négy szempont alapján veti össze a web 2.0-t a tudásmenedzsmenttel:

- koncepcionálisan,

- az alapelvek mentén,
- a különböző eszközök és alkalmazások funkcionalitásának szintjén,
- a szervezeti kultúrához kapcsolódva.

Ami a koncepcionális rész illeti: két markáns áramlat (no meg a közöttük elhelyezkedők) különíthetők el. Az egyik a web 2.0-át mint technológiai váltást szemléli, és azt hirdeti, hogy nincs köze igazán a tudásmenedzsmenthez. Utóbbi jóval komplexebb, többretegűbb, és sokkal nagyobb potenciál rejtőzik benne a vállalati, szervezeti élet befolyásolására. A web 2.0 itt tehát funkcionális technológiaként jelenik meg, bármiféle önálló szemlélet, mögöttes világnézeti koncepció nélkül. Alkalmazásától így a jóval komplexebb folyamatokkal, szellemi-világnézeti háttérrel dolgozó tudásmenedzsment esetében ódzkodni kell. Mások egészen eltérően látják ezt a kérdést. Abból indulnak ki, hogy bonyolult és elvont eszközökkel, valamint szellemi háttérrel operáló tudásmenedzsmentnek az üzleti élet számos szegmensét tekintve igencsak megkopott a reputációja. A tudásmenedzsment eszközeinek általános leértékelődése által keltett űrbe robbantak be a web 2.0 eszközei. Utóbbiak fő jellemzői, hogy kicsik, könnyen telepíthetők és kezelhetők, valamint olcsók. A szervezeti tudást új utakon segítik újra a napfényre hozni, mint ahogy az elvontabb és bonyolultabb korábbi eszközrendszerek tették. A középen állók várakozó állásponton vannak. Ha a web 2.0 csak „egy nagy felhajtás”, akkor miért siessenek, miért építsék be a tudásmenedzsment-rendszerekbe? Minek egyáltalán összehasonlíthatni? A tudásmenedzsmentnek csak kárára lehet ez a kapcsolat.

A koncepcionális áttekintés után a cikk rátér az alapelvek területére. Lényegi állítása, hogy a fentebb említett főbb web 2.0 alapelvek nagyon közel állnak a tudásmenedzsmentben alkalmazottakhoz (melyet a szerző táblázati szinten is igyekszik bizonygatni). A különbségek főként a centralizációban, a tudásmenedzsment által kontrollált attitűdök terén találhatók meg (összevetve azokat a kontroll nélküli, decentralizált web 2.0-val). Mindezek ellenére a legtöbb web 2.0 alapelv egyben része a tudásmenedzsment magját alkotó koncepcióknak is.

Harmadikként a web 2.0-s eszközök és alkalmazások kapcsán már szóba került ezek könnyen adaptálhatósága és olcsósága. Az elmúlt években már megjelentek olyan szoftverek, amelyek a web 2.0-t a vállalati környezethez igazítják: biztonsági funkciókat tartalmaznak, lehetővé teszik fájlok csatolását, és összekapcsolhatók az ERP (erőfor-

rás-tervezés), a CRM (ügyfélkapcsolatok menedzselése) és egyéb céges rendszerekkel. Külön táblázat összegzi a web 2.0 és a tudásmenedzsment funkcionális jellemzőinek összehasonlítását. A TM rendszereket előre definiált és egymástól eléggé különböző koncepciók alapján hozzák létre. Ezzel szemben a web 2.0-s rendszereknél ugyanarra a célra több hasonló elvű, csupán a fókuszálás irányában különböző alkalmazás verseng egymással. Ez utóbbi szemléletet átvéve a TM rendszerek is fejlődőképesebbek lehetnének.

A szervezeti kultúrával kapcsolatban az első fontos megállapítás, hogy habár a hangsúly eddig is a felhasználókon volt, de kevésbé összpontosítottak a felhasználók egyes csoportjaira. A web 2.0 kapcsán pedig pont az szembeűnő, hogy a web 2.0 szemléletmódjába és eszközei használatába belenövő fiatalság természetes módon várja el ennek megjelenését a vállalati környezetben is. Ők lehetnek azok a katalizáló tényezők, akik a tudásmenedzsment legfontosabb alkotóelemei. A fiatalok fontos szereplők a munkafolyamatokban szükséges változtatások keresztülvitelében.

A hálózatok szervezeti erejébe vetett web 2.0-s nézet jótékonyan segítheti a munkatársak hálózati részvételen alapuló együttműködését. A bizalom, a közös értékek és érdekek, a részvétel és partnerség igénye azok, amelyek a tudásmenedzsment számára is kihívásként jelentkeznek. Kezdetől beépülnek a web 2.0 kulturális szemléletmódjába. A szerző felteszi a kérdést, hogy vajon a web 2.0-s elvek és eszközök használata során az emberek megtanulnak-e bízni egymásban és partnerként viselkedni? Milyen erőseknek kell lenniük a partneri kapcsolatoknak ahhoz, hogy olyankor is fennmaradjanak és eredményeket hozzanak, amikor mindenkinek annyira kevés és drága az ideje? Erre válaszként az fogalmazódik meg, hogy a közösségi média platformjánál jobb eszközt az egész vállalati közösséget átfogó kommunikációs térre még nem igazán találtak fel. A menedzsment különféle céljai mögött végül is mindig az emberi tényező áll (vagyis, hogy az érintettek mennyire motiváltak), így ha megengedjük nekik, hogy egy céges közösségi site-on megosszák a gondolataikat, és elkötelezettekké váljanak az ügyek iránt, akkor ez segítheti a vezetők céljainak elérését. A web 2.0-s gondolkodásmód segíthet az egyes részlegek munkájának erősítésében, (meggyőzhető az adott részleg főnöke, hogy miért jó neki a munkatársak tapasztalatcseréje, ötletbörzéje az új eszközök használatával). Végeredményképpen a közösségi média (az egyes részlegek web 2.0 tevékenységét

magába csatornázza) a legnagyobb hatást összszervezeti szinten fejti ki, ami pedig a nagyfőnökök számára előnyös.

A web 2.0 az emberekre koncentrálna, a tudásmenedzsment pedig a szervezetekre. A web 2.0 szemléletének és eszközeinek sikeres alkalmazása viszont ez utóbbi összpontosítás változását is jelenti az előbbi javára. Az embereket nem lehet erőnek erejével felülről tudásuk megosztására rákényszeríteni. A szocializációs csatornákon keresztül azonban, amelyeket a web 2.0 nyújtani képes, a közösségi terekben zajló kommunikáció rengeteg egyéni rejtett tudást, képességet a felszínre hozhat a közösség hasznára. Az emberekben rejlő altruizmust így sokkal jobban ki lehet aknázni a tudásmenedzsment javára. Az emberi igények felé való fokozottabb koncentráció nagyobb szervezeti haszonként, hozzáadott értéként is megjelenik egyben.

Összefoglalás

A web 2.0 olyan új változások hullámát hozta magával, amelyek sikerrel adoptálhatók a tudásmenedzsment keretei közé. Sok mindent lehet tanulni egyrészt a különféle eszközök (pl. wikik, blogok) közvetlen használatának, másrészt az ellenőrzési funkciók részbeni megosztásának köszönhetően is. A wikik sikeresen összegezhetik a belső tudást. A blog pedig akkor lehet sikeres, ha a szervezeten belül lehet találni olyan szakembert, akinek van tekintélye a többiek között, aki hajlandó írni, mindig van miről írnia és tud is jól írni. A web 2.0-s eszközöket tehát összefoglalóan azért érdemes használni a tudásmenedzsmentben, mert:

- új hangsúlyokat visznek bele,
- az emberek egyre inkább elvárják megjelenésüket és használatukat vállalati környezetben is,
- körülveszi őket az újdonság és sikeresség aurája is.

A vállalatoknak, szervezeteknek azonban nem árt az óvatosság. Az egyszerű eszközök átvétele önmagában nem elég, a szervezeti szemléletváltás már jóval keményebb dió. Az ellenőrzés lazítása, s az altruizmusra való támaszkodás központi szabályozó szervezeti irányelvek hiányában könnyen káoszba torkollhat. A vállalati világ sokkal kisebb, mint a világhálólé, így némiképpen a szabályok is mások. Az interneten elég egy aktív magot alkotó kisebbség állandó jelenléte, tartalomgenerálása és tudásmegosztása a tágabb passzív használói környezet felé. Ily módon ez egy szűkebb vállalati

környezetben már nem állja meg a helyét. Az interneten megjelenő fórumok sikerét sem lehetett egy az egyben átkonvertálni a 2000-es évek elején a belső vállalati online fórumok világára. Tömegek hiányában a web 2.0 kapcsán emlegetett „long tail” hatás sem feltétlen érvényesülhet a legtöbb vállalati, szervezeti környezetben. Nagy létszámú szervezeteknél viszont meg lehet próbálkozni az adaptálásával. A cikkíró azt tanácsolja, hogy a változások hullámát az arra való nyitottsággal figyeljük, de közben ne ragadjon el minket a túlzott lelkesedés sem. Eszközök meghonosításának szintjén hamarabb megjelenhetnek az újdonságok, koncepcionálisan sokkal lassabban. A tudásmenedzsment

szakembereknek okosan kell viselkedniük: még ha az adott szervezetnél a tudásmenedzsment nem is elég érett ahhoz, hogy átengedjék az irányítást, de el kell kötelezniük magukat, hogy amikor megérik rá a helyzet, akkor elég bölcsék és bátrak lesznek, és szabadon engedik – ahogyan a szülők is tudják, mikor kell elengedniük a gyerekek kezét, hogy már önállóan menjen át az utcán.

(LEVY, Moria: *Web 2.0 implications on knowledge management.* = *Journal of Knowledge Management*, 13. köt. 1. sz. 2009. p. 120–134.)

(Németh Márton)

Webarchiválás a webkettes világban

Archiválási módszerek Ausztráliában

A *National Library of Australia* vezető szerepet játszik az ausztrál web begyűjtésében és megőrzésében 1996, a PANDORA archívum (*pandora.nla.gov.au*) létrehozása óta. Emellett léteznek más, szűkebb körű projektek is, mint például a tasmániai *Our Digital Island* (*odi.statelibrary.tas.gov.au*), vagy a kontinens Northern Territory nevű részén működő *Territory Stories* (*territorystories.nt.gov.au*). A nemzeti könyvtár jelenleg már háromféle módon archivál: a PANDORA gyűjteménybe szelektíven válogat online forrásokat, továbbá az Internet „Archive” segítségével a teljes .au domént leartatja, valamint elkezdte használni az „Archive-It” szolgáltatást is. Elmondható tehát, hogy az ausztrál online tartalom jelentős részét sikerül így megmenteni a jövő számára. De a technológiai változások miatt a könyvtárnak folyamatosan alkalmazkodnia kell: fejleszteni az archiváló eszközeit, bővíteni a gyűjtött tartalmak körét és újabb partnerekkel szövetkezni, hogy eredményesen tudja folytatni ezt a fontos munkát.

A nemzetközileg is elismert PANDORA projektben jelenleg kilenc intézmény vesz részt: a nemzeti könyvtár és az egyes állami könyvtárak, az AIATSIS (Ausztrália őslakosságának kutatóintézete), az NFSA (nemzeti film- és hangarchívum), valamint az *Australian War Memorial* (háborús emlékhely és múzeum). 2008 júliusában az archívum 19 307 katalogizált tételt tartalmazott – összesen 53 112 080 fájlt, amelyek 2,2 terabyte tárhelyet foglaltak el. A begyűjtött anyagban többek között elektronikus folyóiratok, kormányzati kiad-

ványok, valamint fontos tudományos és kulturális site-ok találhatóak. Az egyes tételek jellege nagyon változó: az egyetlen PDF dokumentumtól a több ezer állományból álló komplett webhelyekig terjed, de ezek mellett archiválnak blogokat, podcastokat és videókat is. A válogatás, a begyűjtés és a hosszú távú archiválás kiforrott elvek mentén zajlik, az egész folyamatot a saját fejlesztésű PANDAS rendszerrel menedzselik, és ez szabályozza az archivált tartalomhoz való hozzáférést is. Minden digitális objektum stabil, feloldó rendszert is tartalmazó azonosítót kap. Együttműködéseket alakítottak ki indexelő és kivonatoló szolgálatokkal, amelyek a PANDORA-ban archivált publikációkat dolgozzák fel – ezek a dokumentumok is állandó URI-t kapnak, hogy hosszú távon is hivatkozhatók és előhívhatók legyenek.

Célzott és szelektív archiválással csak a nemzeti webtér egy viszonylag kis szeletét: a hosszú távon is jelentős kulturális vagy kutatási értékkel bíró tartalmat lehet megőrizni. A National Library of Australia tisztában van ennek a módszernek a korlátaival, ezért 2005 óta együttműködik az *Internet Archive* (*archive.org*) szervezettel, mely évente egyszer a robotjával bejárja az .au domén alá tartozó webszervereket. Egy-egy ilyen aratás nagyjából egy hónapig tart, és az így begyűjtött anyag mennyisége mellett eltölpül a PANDORA gyűjteménye: 2007-ben ez alatt az egy hónap alatt 18 TB-nyi digitális állomány gyűlt össze, miközben a PANDORA-ban 11 év alatt 2 TB-ot sikerült archiválni. A robot 2008-as futtatásakor mintegy egy milliárd fájl begyűjtésére számítottak. A *Heritrix* (*crawler.archive.org*) szoftverrel zajló aratás, bár

igen kiterjedt, de messze nem teljes, hiszen egyrészt évente csak egyszer történik (és a közbülső idő alatt sok tartalom jelenik meg és tűnik is el), továbbá a robot engedelmessé válik a *robots.txt* fájlokban előírt tiltásoknak, és végül – bár a Heritrix nagyon sok mindent tud – vannak webhelyek, amelyeket nehéz vagy lehetetlen bejárni vele. Mindezen korlátok ellenére így is olyan hatalmas mennyiségű az összeszedett tartalom, hogy az mindenféle minőségellenőrzést reménytelenné tesz. Míg a PANDORA-ban megvan rá a lehetőség, hogy minden tételnél azonosítsák, és lehetőség szerint kijavítsák a letöltéskor keletkezett hibákat, a teljes webtér aratásakor ez lehetetlen. Egy másik különbség, hogy míg a PANDORA esetében a tartalomszolgáltatóktól engedélyt kérnek az archiválásra és az archivált verzió szolgáltatására, itt ez megvalósíthatatlan lenne. És mivel az ausztrál copyright törvény szerint az online publikációk nem tartoznak a kötelező példány-beszolgáltatási körbe, ezért a Heritrix segítségével készült archívum nem lehet nyilvános. Ez nem jelenti azt, hogy az anyag egyáltalán nem hasznosul, kutatók ugyanis dolgoznak rajta, csak a nagyközönség nem férhet hozzá jelenleg.

Egy további megőrzési módszer az *Archive-It*, amit az Internet Archive tesz lehetővé a saját szerverén. Az első és ez ideig egyetlen ausztrál szervezet, amely ezt igénybe vette, a nemzeti könyvtár *Asian Collections* nevű különgyűjteménye (nla.gov.au/asian/asianwebarchive.html). Itt arra használják ezt a szolgáltatást, hogy az Ausztrálián kívüli webszerverekről archiválják a gyűjtőkörbe tartozó társadalmi és politikai események digitális dokumentumait, melyeket várhatóan egyetlen regionális intézmény sem fog megőrizni (pl. egyes ázsiai országokban zajló parlamenti választások és zavargások hírei, illetve ottani kormányzati és egyházi oldalak). Azért választották ezt a külső hoszton levő megoldást, mert gyors és egyszerű lehetőségnek tűnt egy webarchívum kialakítására, ami így nem igényel saját műszaki hátteret, számítástechnikai szakértelmet és sok élő munkát. Hamar kiderült, hogy ez csak részben igaz, mert az eredetileg elképzelnél jóval több időt vesz igénybe a megfelelő webhelyek kiválasztása és a gyűjtemény gondozása. Hátrány az is, hogy miután összeállították a robot számára a kiinduló URL-ek listáját, már nincs mód kézzel belenyúlni a folyamatba, törölni vagy javítani a hibás vagy hiányzó tartalmakat, így ezek a sikertelen letöltések is benne maradnak a gyűjteményben és megjelennek a felhasználók előtt. További probléma, hogy ha megszakad az éves előfizetés megújítása, akkor az

Internet Archive beolvasztja a gyűjteményt a saját nagy archívumába, és többé már nem érhető el önálló egységként. Mindezen hátrányok ellenére a könyvtár tervei között továbbra is szerepel ennek a szolgáltatásnak a használata, a saját archiválás mellett.

Fájlok begyűjtése

A PANDORA indulásakor a letöltő szoftver még csak az egyszerű HTML állományokkal boldogult, már a frame-es szerkezetű weblapokkal is gondjai voltak. Azóta ráadásul megjelentek a JavaScript, applet, CSS, Flash és más egyéb webes technikák és formátumok, melyek mindegyike újabb és újabb fejtörést okoz az archiválással foglalkozó szakembereknek. A formátumok közül különösen a multimedia-tartalmak okoznak problémát ilyen szempontból. A RealPlayer videóktól a podcast hangfelvételekig nemcsak a tárolási formátumok komplexitása jelent nehézséget, hanem azok szolgáltatási módja is.

Az ausztrál nemzeti könyvtár eddigi legnagyobb webarchiválási vállalkozása a 2007-es választások anyagának összegyűjtése volt. Mindent igyekeztek lementeni, beleértve az egyes pártok, lobbicsoportok és jelöltek honlapjait, blogjait, videóit és az internetes média vonatkozó oldalait. Összesen 350 webhelyet mentettek le, sokat közülük többször is, a változó tartalom miatt. Az igazi gondot a videók okozták; nem is annyira maguk a fájlok, hanem ahogy beágyazták és sugározták őket. A webmesterek különféle módokon próbálják minél kényelmesebbé tenni felhasználóiknak a mozgóképek megtekintését, ezért archiváláskor is eltérő megoldásokat kellett használni az egyes site-oknál. Azoknál az egyszerűbb eseteknél, amikor egy weblapon csak egy film volt, ingyenes videoletöltő szoftverek segítségével mentették le őket egyenként (mivel az „aratógépek” rendszerint nem gyűjtik be automatikusan a videókat), és konvertáló programokkal alakították át az *.flv* típusú fájlokat valamilyen elterjedtebb, (pl. *.mpeg*) formátumra. Ahol több videó volt egy lapra belinkelve, ott inkább meghagyták az eredeti flash formátumot és egy FVL-lejátszót tettek bele a lementett weboldalakra, így a felhasználók ugyanolyan könnyen meg tudják nézni ezeket a felvételeket, mint az eredeti szerveren. Amikor az ausztráliai választási kampány YouTube oldalának lementésére került sor (nla.gov.au/nla.arc-76644), amely több mint 700 videóból állt, szakértői segítséget kellett kérni a helyi informatikusoktól, akiknek végül sikerült ki-

nyerni a videók URI azonosítóit, letölteni őket és elvégezni a szükséges változtatásokat az archivált weblapokon. Ezek nem egyszerű, hanem hosszadalmas, komoly szakértelmet kívánó munkák, amelyekre szükség van, ha azt szeretnénk, hogy az archívumban is lejátszhatók legyenek a videók.

A választások miatt a nemzeti könyvtár azt is feladatul kapta, hogy mentse el az előző kormányzat online anyagait. Erre már amúgy is számítottak a PANDORA archiválói, tanulva a korábbi kormányváltások tapasztalataiból, és még a választás időpontja előtt lementették minden minisztérium honlapját, amikor az még élő és karbantartott volt. Az előrelátás nem volt haszontalan, mert ezúttal is sok kormányzati weboldalt és online dokumentumot vettek le a nyilvános szolgáltatásból, különösen azoknál a szervezeti egységeknél, amelyeknek megváltozott a feladatköre.

Gyűjtési irányok

Azzal, hogy a nemzeti könyvtár begyűjti az .au domén alá eső szerverek tartalmát, és emellett szelektíven is archiválja a PANDORA rendszerben a fontosabb webhelyeket és dokumentumokat, elmondható, hogy meg tudja menteni az ausztrál internetes tartalom jelentős részét. De hogy pontosan mekkora ez a rész, azt nem lehet megállapítani. Azzal tisztában vannak, hogy mindenképpen nagy hiányok maradnak. Például nem archiválják átfogóan azokat az ausztrál site-okat, amelyek nem az .au domén alatt vannak (de remélhetőleg az Internet Archive azért ezek többségét megőrzi). Nem gyűjtik viszont azt a – bizonyos szempontból a hagyományos elektronikus publikációknál is fontosabb – kreatív tartalmat, amit a magánemberek produkálnak a video-, foto- és művészeti webhelyeken, a blogokban, a virtuális világokban és a közösségi helyeken. Vannak ugyan próbálkozások ezeknek a begyűjtésére is, de csak kis, célzott projektek. (Ilyen pl. az egyik, nemrég indult kezdeményezés, amely az ausztráliai táncokkal kapcsolatos anyagot szedi össze a különböző weboldalokról és videomegosztó helyekről.) Bár a nemzeti könyvtár megegyezett a Flickr-rel, és engedélyt kapott a MySpace-től és a YouTube-tól is az archiválásra, de eddig még nagyon kevés anyagot mentettek le ezekről a helyekről. Az olyan forrásokról, mint például a virtuális világok (*Second Life* és társai) és a közösségi hálózatok (*Facebook*, *Bebo* stb.) pedig egyáltalán nincsen másolatuk. A fő ok, amiért nem mentenek le valamit, vagy jogi: olyan copyright és személyiségi jogi

előírások vannak, amelyek nem engedik az archiválást; vagy pedig az adott forrás természete olyan, ami miatt nem tekinthető a nyilvános internet részének.

A könyvtárosok egyénileg is segíthetik a digitális kulturális örökség fennmaradását, például úgy, hogy törekednek arra, hogy a könyvtáruk, illetve az anyaintézményük weboldalain megjelentetett tartalom meg legyen őrizve. A kormányzati és az akadémiai szektorban a publikáció a nyomtatottól egyre inkább az online irányba tolódik. A tapasztalatok azt mutatják, hogy nemcsak hosszú, hanem rövid távon sem lehet bízni abban, hogy ami megjelenik egy honlapon, az elérhető is marad. Az egyetemeket már kötelezték arra, hogy szellemi produktaikat repozitóriumokban helyezték el, így ezen a módon a digitális publikációk hozzáférhetőek lesznek a jövőben is. Hasonlóképpen elvárható lenne, hogy a kormányzat által fenntartott site-okon megjelenő kiadványok is elérhetőek maradjanak, de ez egyáltalán nincs így. Vagyis, ha egy online publikáció fontos egy könyvtár gyűjteménye, illetve olvasói számára, akkor a könyvtárosoknak érdemes tenni valamit azért, hogy az biztonságosan megőrződjön valahol hosszú távon is.

Jövőbeli trendek

Az interneten mindig újabb és újabb technológiák jelennek meg, és a web archiválásával foglalkozók mindig újabb hiányokat fedeznek fel a begyűjtött anyagban a ténylegesen létező online tartalomhoz képest. Ezekkel folyamatosan foglalkozni kell; a webarchiválás sosem lesz teljes körűen kidolgozott és bejártatott állománygyarapítási folyamat. Állandóan fejleszteni kell az archiválási technikát, és felfedezni, majd összegyűjteni az újfajta tartalmakat, mert arra nem várhatunk, hogy ezek majd maguktól jönnek be hozzánk. A web túl dinamikus, a technológiája túl változékony, a tartalomelállítók száma túlságosan nagy ahhoz, hogy valaha is egy olyan jól skálázható letéti rendszert lehetne kialakítani, mint amelyet a nyomtatott anyagokhoz létrehozta a közgyűjtemények.

Amikor a National Library of Australia nekikezdett a nemzeti web archiválásának, kevés eszköz létezett, és kevés olyan intézmény volt, amelyekkel együtt tudott volna működni, vagy amelyekről tanulni lehetett volna e téren. Ezért saját rendszert és saját szoftvereszközöket találtak ki, s mind a mai napig a házilag fejlesztett PANDAS segítségével menedzselik az archívumot. Ez a rendszer már

a harmadik verziójánál tart, és várhatóan ez volt az utolsó fejlesztési fázis, mert a könyvtár a továbbiakban már nem tud önmagában finanszírozni egy ekkora fejlesztést. Ugyanakkor, köszönhetően annak, hogy időközben a webarchiválás a világ más részein is bevett gyakorlattá vált, vannak már partnerek, akikkel meg lehet osztani a feladatok egy részét. Ezen a területen az IIPC (*International Internet Preservation Consortium*) nevű nemzetközi konzorcium – melynek más nemzeti könyvtárak és egyéb intézmények mellett az ausztrálok is tagjai – határozza meg a fejlődés irányait, így most

már a közösen kifejlesztett eszközök adaptálásával lehet tovább folytatni az ausztrál digitális örökség megőrzését.

/CROOK, Edgar: *Web archiving in a Web 2.0 world.* = *The Electronic Library*, 27. köt. 5. sz. 2009. p. 831–836.

<http://www.emeraldinsight.com/10.1108/02640470910998542/>

(Drótos László)

Több mint 10 ezer fotó az interneten a forradalom előtti Oroszországról

Több mint tízezer, fekete-fehér és színes fotó kerül fel az internetre a forradalom előtti Oroszországról a *Runyiversz könyvtárportálra*.

A honlapra a kor híres fotóművészei – *Alekszandr Grekov, Ivan Barsevskij, Karl Bulla, Andrej Denyer, Makszim Dmitrijev, Andrej Karelin, William Carrick, Szergej Levickij, Szergej Prokudin-Gorszkij* és mások – által a XIX. században és a XX. század elején készített felvételeket teszik fel. Eddig 2000 kép került fel a világhálóra, 2010 végére pedig az internetezők 10 ezer fotót tekinthetnek meg. A képeket orosz levéltárak és magángyűjtők anyagaiból válogatták.

A Runyiversz elnöke, *Mihail Baranov* szerint "a képek segítségével a látogatók 'élőben' ismerkedhetnek meg a forradalom előtti Oroszország mindennapjaival". Az orosz fotóművészek gazdag örökségéből különös figyelmet érdemelnek Szergej Prokudin-Gorszkijnek az orosz birodalom nevezetességeiről készült színes felvételei. Az első fényképészműhely az 1840-es években nyílt meg Oroszországban, szinte közvetlenül a fényképezés feltalálása után. A század végére a számuk közel ezerre emelkedett.

A Runyiversz történelmi projektje a 2008-ban létrehozott digitalizált faksimilekönyvtár. A honlapon ma a XIX. században és a XX. század elején kiadott könyvek, mindenekelőtt orosz történészek és filozófusok művei, enciklopédiák, dokumentumgyűjtemények olvashatók – olyanok, amelyeket kivontak a kulturális forgalomból és közel száz évig nem jelentek meg újra.

/SG.hu Hírlevél, 2010. január 2., <http://www.sg.hu>

(SzP)

Gyászír

Tárczy Ferenc – a TMT nyomdai munkájáért felelős kollégánk – 2010. február 16-án, 55 éves korában, tragikus hirtelenséggel elhunyt.

Tárczy Ferenc 1973 óta dolgozott az *OMIKK* nyomdájában szakképzett nyomdászként. 2001-től a *Reprográfiai üzem* vezetőjeként folytatta tevékenységét, 2009-től pedig a *BME OMIKK* gondnoki feladatait is ellátta.

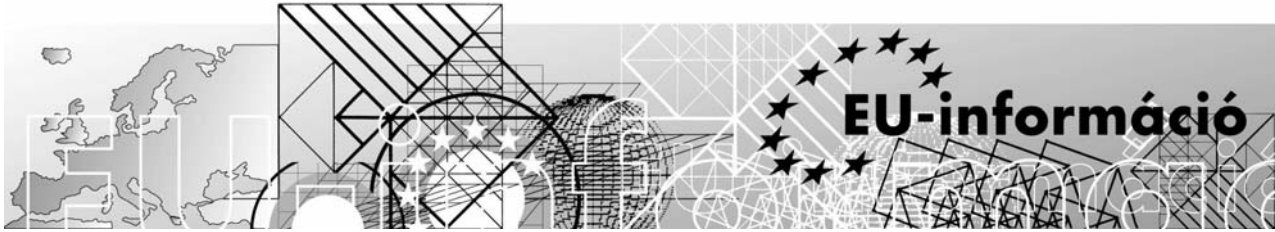
Olyan jó embert és kedves kollégát veszítettünk el, akit mindenki szeretett megbízhatóságáért, becsületességéért, segítőkészségéért, szorgalmáért, pozitív gondolkodásáért. Közvetlen munkatársként *Feri* fáradhatatlan volt: mindenki kérésére – hivatali beosztástól függetlenül – azonnal rendelkezésre állt, gyorsan és önállóan oldotta meg a feladatokat.

Szerettük vidámságát, humorát és optimizmusát. Családjáról, unokájáról büszkén és sok szeretettel beszélt.

Komoly tervei voltak a munka vonatkozásában, melyek sajnos már nem valósulhatnak meg ...

Emlékét kegyelettel és mély szeretettel megőrizzük.

A szerkesztőség.

E havi rovatunkban javarészt újra az Európai Digitális Könyvtárral foglalkozunk: olvashatnak az Europeana V.1.0 verziójával kapcsolatos 2010-es fejlesztésekről, a kapcsolódó projektekről és azt is megtudhatják, hogy miként vélekedik az OCLC egyik szakembere az európai projektről. Hírt adunk egy új uniós adatbázisról, valamint egy új európai bizottsági dokumentumról a szerzői joggal kapcsolatban. (K. K. Á.)

Europeana V.1.0

2010 elején megkezdte működését az *Europeana V.1.0*, amelyet – prototípusához hasonlóan – az *Európai Bizottság* (EB) eContentplus programja támogat. Az *Europeana V.1.0* két és fél éve alatt teljesen üzembe helyezik a szolgáltatást, több mint 10 millió digitális rekordot tesznek elérhetővé.

A teljes működést és a korábban kitűzött célok elérését két ütemben kívánják megvalósítani:

1. *„Rajna” ütem* (2010. július): számos újdonságot vezet be, többek között egy új keresőmotort. Az új keresőfelülettel elérhető tartalom nagysága eléri a 10 millió objektumot (ennek már kb. a fele elérhető).
2. *„Duna” ütem* (2011. április): a portált egy igazi többnyelvű felületté alakítja, számos szemantikai elemet bevezetve.

Az *Europeana* körül szerveződő, különböző európai kulturális intézmények által működtetett projekteket összefoglalóan *Europeana Group*-ként említik. A projektek – melyeket az eContentPlus program finanszíroz – az *open access* elve mentén, műszaki, technológiai megoldások, szabványok kifejlesztésével járulnak hozzá, hogy több mint 100 könyvtár, múzeum, levéltár és audiovizuális archívum gyűjteménye elérhetővé váljon a felhasználók számára.

Az *Europeana* tartalomfejlesztési stratégiája (*Europeana Content Strategy*) Magyarországot az új tartalmak felkutatása, betöltése szempontjából a magas prioritást élvező országok közé sorolja (az *Europeana* magyar tartalmának aránya jelenleg kevesebb, mint 1%).

The screenshot shows the Europeana V.1.0 project website. At the top left is the Europeana logo with the text 'v1.0 project'. Below the logo is a navigation menu with links: Home, Project partners, Europeana group, Provide content, EDL Foundation, Login, Documents, and Calendar. The main content area has a 'News' section with a headline: 'Europeana version 1.0 is a 2.5 year project that will bring the Europeana.eu prototype to full service. In 2010 we will implement a new version of Europeana with added functionality and access to over 10 million digital objects.' Below this is a news item from 'EUSCREEN' titled 'EUSCREEN website online' with a sub-headline 'EUSCREEN has launched its website. Visitors to the site can learn more about the project, which aims to digitise over 30,000 videos, photographs and articles from Europe's television heritage and add these items to the Europeana portal.' There is also an 'Events' section with a news item from 'JoDI' titled 'JoDI Examines Information Access to Cultural Heritage'.

További információ:

- Europeana V.1.0:
<http://version1.europeana.eu/web/europeana-project/>
- Europeana Content Strategy:
<http://version1.europeana.eu/web/europeana-project/provide-content>
- eContentPlus:
http://ec.europa.eu/information_society/activities/econtentplus/index_en.htm
- Outline Dissemination Plan 2009:
<http://version1.europeana.eu/web/europeana-project/documents>
- Europeana Group: <http://group.europeana.eu>

Az Europeana az Egyesült Államokból nézve

Ricky Erway, az OCLC munkatársa felkérését kapott, hogy a második LIBER/EBLIDA digitalizálási workshopon tartson előadást arról, hogy miként egy kívülről az Europeana projektet. Erway sokáig vonakodott eleget tenni a felkérésnek, hiszen tudta, hogy a projekt még nincs kész. Mondandóját a workshop résztvevői úgy fogadták, ahogy kellett: személyes véleményként. De mivel Erway mögött 20 év hasonló projektekben szerzett tapasztalata áll, az Europeana munkatársai nagy érdeklődéssel fogadták. A következőkben az előadás alapján a *Liber Quarterly*-ben megjelent írásból idézzük a legfontosabbakat.

Erway megállapításai és javaslatjai

1. Mandátum és finanszírozás

Az Európai Unió stratégiai célként, prioritásként jelölte meg a digitalizált kulturális tartalmakhoz való hozzáférést. Világos, hogy az Europeana politikai mandátummal és jelentős támogatással rendelkezik. A központi adminisztráció mellett az Európai Bizottság eContentplus programja révén a finanszírozás is megoldott, kihívást jelent azonban az, hogy ezt a projekt támogatást egy folyamatos, fenntartható programmá lehessen átalakítani.

2. Márkanév és PR

A név – Europeana – jó; rövid és kifejező, s az Europeana csapata ügyesen promotálta, népszerűsítette is a nevet. Fontos ugyanakkor, hogy a név meg is különböztessen. Sokan nincsenek például tisztában Az Európai Könyvtár és az Europeana közötti különbségekkel. Nyilvánvalóvá kell tenni, hogy Az Európai Könyvtár elnevezés „csak” az európai nemzeti könyvtárak katalógusait

jelenti, míg az *Europeana* bármely európai könyvtár, levéltár vagy múzeum digitális gyűjteményéhez ad hozzáférést. A *World Digital Library (WDL)* projekttel való összehasonlításban pedig egyértelművé kell tenni, hogy a WDL egy jelentősen válogatott gyűjteményt takar, míg az *Europeana* egy gazdag forrás, amely mélységeivel a komoly kutatást is képes támogatni. További kérdés, hogy az *Europeanan* belül mit takar az *Europeana.eu*, az *Europeana v1.0*, az *Europeana Net* vagy az *EU Bookshop Digital Library*.

Fontos tehát, hogy a használók, a támogatók, a projektben résztvevők tisztában legyenek azzal, mit takar a név. Azoknak, akik érdeklődnek a kezdeményezés iránt, fontos lenne egy szélesebb kontextusban is látni a projekt ütemezését, a projekt elemeit, a folyó munkákat és a jövőbeni terveket, mégpedig olyan tálalásban, amely dekódolja a projekt kapcsán használt különböző kifejezéseket (*makett, Prototípus 1, Rajna* vagy *Duna*).

A következő nagy PR-kérdés, amellyel a projektnek szembe kell néznie, hogy hogyan *indítsunk be* egy projektet, aminek már több tízezer felhasználója van. Az EU sajtóközleményei számos esetben működhetnek, de az ilyesféle intézményi közlemények gyakran túl kényszeredettnek tűnnek. A projektteam és a projektben résztvevők konferenciafelhasználásai inspirálhatnak másokat, az pedig, hogy az együttműködő intézmények saját honlapjukra is bekötik az *Europeanat*, segítheti, hogy az leelőzze egyik nagy vetélytársát, a Google-t.

A kommunikációs tevékenységeket ki kell terjeszteni a közösségi oldalakra is.

3. Az aggregátorokról

Az, hogy az *Europeana* aggregátorok révén gyűjtsen be a metaadatokat, de a dokumentumokat a szolgáltató intézmény honlapján teszi elérhetővé, nagyon is indokolt. A szolgáltató így saját felületén, saját külsővel és megoldásokkal adhat hozzáférést saját értékeihez. Ez a megoldás eleve kizárja azt is, hogy az *Europeanan* központi tárolóegységekbe kelljen beruházni; a megőrzés felelőssége a tulajdonos intézménynél marad.

Még indokoltabb lenne az *aggregátorok aggregálása* is, ha lehetséges, hiszen

- szinte lehetetlen több mint 1000 különböző intézménnyel rendszeres kapcsolatot fenntartani, míg mintegy 100 közvetítővel ez már nagyon is lehetséges;

- ez minimalizálná annak a lehetőségét, hogy egy-egy szolgáltatói oldal ne lehessen elérni;
- az alagregátorok helyi vagy nemzeti szinten a különböző működési, interoperabilitási problémákat is kiküszöbölhetnék;
- a szerzői jogi kérdések is megfelelő szinten lennének kezelve, az egyes hozzáférési jogosultságokhoz hasonlóan;
- kevesebb szerződéses jogviszony köttetne az Europeana és partnerei között, ami egyszerűsítene a működést.

Ez a megoldás ugyanakkor jelentősen megnövelné a távolságot az Europeana-központ munkatársai és a partnerintézményekben dolgozók között, ami árthat a jó együttműködésnek.

Az Europeanának meg kell határoznia azt is, hogy hogyan reagál a vele párhuzamosan futó kezdeményezésekre, hogyan kapcsolódik azokhoz. Úgy kell néznie magát, mint EGY portált, amely más portálok számára tartalmat is jelent, tehát aratható, ahelyett, hogy A portálként tekintene magára.

4. Együttműködés

Az együttműködésre két mód kínálkozik: az első bátorítja a különböző intézményeket vagy személyeket a közös célért való együttes munkára, míg a másik kemény, bürokratikus úton, szigorú jogi és egyéb keretek között szorít rá az együttműködésre. A kulturális intézmények közötti kooperáció általában természetes folyamatok eredménye (kivéve, ha különböző okok miatt vagy célok érdekében versenytársai egymásnak).

Az Europeanának közösséget kell építenie maga mögé, a vezetői szint alatt is. Vagyis nem elég, hogy a vezetők elindítják a projektet, de hogy az működjön is, mégpedig sikeresen, ahhoz kell a benne résztvevő munkatársak széles együttműködő hálózata és egy-egy feladat köré szerveződő munkacsoportjai. A sikerhez vezető másik út lehet egy tanácsadói csoport létrehozatala; az Europeana esetében ilyen Europeana a tartalomszolgáltatók és aggregátorok tanácsa.

Ahhoz, hogy sikeres együttműködésre késztesünk embereket (vagy intézményeket) tehetségre, türelemre és szerencsére van szükség. A mai gazdasági helyzetben nem könnyű elérni, hogy emberek szemtől szembe kerüljenek és beszéljenek egymással. De kihasználhatjuk a technika nyújtotta lehetőségeket: megosztott oldalakat, levelezési listákat, wiki oldalakat vethetünk be a hatékonyabb együttműködés érdekében. A konfe-

renciák szervezése túlságosan nagy kihívásokat rejthet magában: akár már az is gondot okozhat, hogy felkeltsük az emberek figyelmét; a szervezőnek vezetői tulajdonságokkal kell rendelkezni; a témának pedig elég érdekesnek kell lennie ahhoz, hogy meg akarják hallgatni az előadásokat. Ha viszont jól szervezzük, akkor igazán nagy visszhangja lehet, és minden erőfeszítést megér.

Az együttműködésnek van egy problematikusabb része is: a projekt és a résztvevők védelme érdekében meg kell határozni a kereteit, majd formalizálni kell a kapcsolatokat, az együttműködés tényleges módját. Egy ilyesféle megállapodás meghatározza az irányítás módját, az együttműködő felek vállalásait, illetve az együttműködés tartalmát.

Az Europeana megállapodásai javarészt csak az irányítással és a támogatott programokban való részvétellel foglalkoznak, s az együttműködés tartalma szint kizárólag csak egy *gentleman's agreement* része.

5. Tartalom

Az Europeana terve, hogy 2010-re gyűjteménye eléri a 10 millió rekordot, a legnagyobbak közé emeli a projektet. S hogy ez hogy lehetséges? Úgy, hogy az Europeana nemcsak a már digitalizált dokumentumokkal számol, hanem a folyamatban lévő projektek eredményeivel is. Az emberek gyakran csodálkoznak, hogy a tartalom 47%-a francia. Persze, hiszen a franciák a *culture.fr* projekt révén mindenkinél jóval előbb járnak a digitalizálásban, máshol még ezzel összehasonlítható projekt sem volt.

Egy ekkora gyűjteménynél ugyanakkor el kell gondolkodni a jellegzetességén. Az *AMICO Art Image Library* mérete negyede volt a *Cultural Materials* projektének, mégis tízszer többen használták, pusztán azért, mert volt valami fókusz. Tudni lehetett, ki és hogyan akarhatja használni, s erre már lehetett építeni. Az Europeana számára az egyik lehetséges megközelítése ennek a problémának, ha feldarabolja, felkockázza gyűjteményt különböző nyelvek, témák, formátumok szerint – a felhasználók egy bizonyos csoportja számára. Ennek a megközelítésnek a csírái már láthatók a projektben.

Hasznos lehet annak a meghatározása is, hogy mi az, ami nem kerülhet bele a gyűjteménybe (pl. licenc által védett folyóiratok, kereskedelmi célú e-könyvek, szakdolgozatok, disszertációk)

6. Az Europeana szolgáltatásai és a jog

A tartalom és a források sokfélesége miatt különösen nehéz a jogok kérdése az Europeana vonatkozásában. Zavaró lehet, ha különböző használatra különböző tartalmak érhetőek el, de megfordítva is igaz: nem volna szerencsés, ha azok a tartalmak nem lennének elérhetőek, amelyek csak néhány felhasználó számára érdekesek, vagy csak bizonyos megállapodások révén tehető hozzáférhetővé. Ennek alapján nagyon hasznos lenne a használók számára egy olyan szűrő beépítése, amelynek használatával csak a szabadon, ingyen hozzáférhető rekordok kerülnének be a találati listába.

Milyen jogi kérdések merülhetnek fel?

- Limitálva van-e a metaadatrekordok használata?
- Más hozzáférhet-e a metaadatok összességéhez?
- A szurrogátumok letöltése megengedett-e; ha nem, hogyan lehet megakadályozni a letöltést?
- A tartalom bármely része használható-e a rendszeren kívül az Europeana népszerűsítésére?
- Engedélyezett-e az újrafelhasználás?
- Megengedett-e a terjesztés?
- Engedélyezett-e a kereskedelmi használat?
- Átalakíthatók vagy módosíthatók-e a metaadatok vagy a digitális szurrogátumok?
- Ha valaki speciális használati lehetőségeket, jogokat igényelne, hol és hogyan teheti ezt meg?
- Az újrahaznátat mely lehetőségei állnak az Europeana lehetőségére?
- S ne feledjük a védjegyek, szabványok és szellemi jogok problematikáját sem.

Működés szempontjából nézve a dolgot, ha a különböző típusú tartalmi elemekhez különböző típusú hozzáférést rendelünk, azt gyűjteményi szinten kell megtennünk, nem az egyes rekordok szintjén. S a legjobb, ha a metaadatok között van egy, amely a hozzáférési jogosultságokat jelzi.

7. Metaadatok

Kiindulási pontok:

- Nincs szükség másik szabványra.
- Az emberek használják a szabványokat, de nem szabványos módon. Még a jó „öreg” Dublin Core használatával kapcsolatban is érhet minket meglepetés!
- Az emberek azt mondják, hogy szeretnék, ha valaki megmondaná nekik, mit tegyenek, de úgysem fogják azt betartani, mert a helyzetük és a gyűjteményük egyedi.
- Senki sem szereti a saját metaadatait.
- A *mapping* egy mitológiai grál.

Nagyon általánosítva: a könyvtárosok meta-keresést akarnak. Nem szeretik saját rendszereiket, a metaadat mapping hiányosságait emlegetik problémaként. Lecserélik a szoftvert, új eszközöket vásárolnak a mappingre, majd azzal sincsenek megelégedve.

Az ok, hogy egy pillangó egy példányának teljesen mások a metaadatai, mint egy, a pillangóról készült festménynek. Ki a szerzője (létrehozója), mi a címe vagy a témája a pillangópéldánynak? Mi a latin neve vagy az előfordulási helye egy pillangó impresszionista stílusban készült képének? Hány közös adatmezője lehet a két rekordnak (1. mapping)? Legyen minél kisebb a közös elemek száma, a többit hozza elő a szabadszavas keresés.

Az, hogy az Europeana adoptálta az OAI-PMH és a Dublin Core szabványt, jó. Ezzel elejét vették az újabb fejlesztéseknek, s olyan szabványokat használnak, amelyeket sokan mások is. Ha csak néhány alapvető elem felvételét írjuk elő, azzal néhány fejlettebb keresési vagy szűrési technika lehetőségét oldjuk meg. Ha a tartalomszolgáltatók üresen hagyhatnak mezőket, azzal azok a dokumentumok nem lesznek visszakereshetők. Ha az előírtakon túl is megadhatnak adatokat, azzal jobb visszakeresési eredményeket érhetünk el, de csak szabadszavas kereséssel. Ez egyébként is az, amit a felhasználók legszívesebben tesznek: szavakat írnak egy kis dobozba. (Mint a Google-ban.)

8. Technológia

Az Europeanának megvan az az előnye, hogy arra építhet, amit mások már megcsináltak, s az a luxusa, hogy a ma technológiájával dolgozhat. A nyitott forráskódú fejlesztések melletti elköteleződése hasznára lehet az Europeanának.

A távoli helyekről való aratás egyik nehézsége, hogy szinkronban maradjunk a gyűjtemények növekedésével. Bár az OAI-PMH protokoll biztosítja annak a mechanizmusát, hogy csak az új vagy módosult rekordok kerüljenek aratásra, ez a lehetőség ritkán működik. A *University of Michigan* például azt találta, hogy az OAIster adatbázisból (<http://www.oclc.org/oaister/>) 23 millió rekordot kellett learatnia fél évente ahhoz, hogy szinkronban maradjon.

9. Hozzáférés

Az Europeana elkötelezte magát a többnyelvűség mellett. A többnyelvű hozzáférés azonban leggyakrabban csak az interfész gombjainak lefordítását

jelenti, s az Europeanának ennél messzebbre kell mennie. Az *EuropeanaConnect* projekt fejlesztései révén teauruszok és más források állnak majd a projekt rendelkezésére, amely magához a tartalomhoz is valódi többnyelvű hozzáférést tesz majd lehetővé. Ahhoz azonban, hogy a (számos nyelvből érkező) személyneveket is böngészni lehessen, az Europeanának fontolóra kellene vennie a *VIAF (Virtual International Authority File. <http://www.viaf.org>)* használatát.

Néhány, a hozzáféréssel kapcsolatos megállapítás:

- a. Nagyszerű lehetőség, hogy egy tételt a maga kontextusában meg lehet nézni, de az is fontos, hogy a visszaút is egyszerű legyen.
- b. A találatok súlyozása, rangsorolása nagyon fontos lenne egy ilyen nagyságú szolgáltatásnál.
- c. Az összetett keresésnél fontosabb a szűkítés lehetőségének megoldása. A találati halmaz nagyságával együtt annak is láthatónak kell lennie, hogy mennyi abból például a hangzó anyag. A nyelv, a hozzáférés módja, a szolgáltató vagy egy dátum szerinti szűrés könnyen megvalósítható, ugyanakkor rendkívül hasznos funkció. A cím szerinti keresés valószínűsége egy ilyen forrásnál minimális, s könnyen megoldható szabadszavas kereséssel.

Forrás és további részletek:

Liber Quarterly. <http://liber.library.uu.nl/publish/issues/2009-2/index.html?000472>

Szerzői jog a tudásalapú gazdaságban

Az EB 2009. október 19-én elfogadta a „*Szerzői jog a tudásalapú gazdaságban*” c. közleményét, melynek célja a – különösen a könyvtárak állományában fellelhető – könyvek tömeges digitalizálása és terjesztése szempontjából lényeges kulturális és jogi kérdések rendezése.

A digitális könyvtárak, mint például az *Europeana*, a tudáshoz való hozzáférés új módozatait kínálják a felhasználók számára. Ehhez azonban az EU-nak megoldást kell találnia a gazdátlan művek problémájára, melyek digitalizálása bizonytalan szerzői jogi státuszuk miatt gyakran akadályokba ütközik. A közleménynek további sarkalatos pontja a művek terjesztésének és elérhetőségének javí-

tása a fogyatékos személyek, különösen a gyengén látók szempontjából.

Az EB az említett feladatokat egy zöld könyvről tavaly tartott nyilvános konzultáció eredményei, a digitális könyvtárakkal foglalkozó magas szintű bizottsági szakértői csoport véleménye és az európai digitális könyvtár, az *Europeana* tapasztalatai alapján tűzte ki.

A Google Könyvkeresőről kötött egyezségről szóló bizottsági meghallgatásból az derült ki, hogy az egyezség elfogadása esetén fonák helyzet állna elő, hiszen az amerikai könyvtárakban található, a Google által digitalizált európai művek sokasága csak az amerikai fogyasztók és kutatók számára lenne hozzáférhető, az európaiak számára nem. Rendkívül fontos gondoskodni tehát arról, hogy az európaiak számára is elérhető legyen saját kulturális örökségük, és eközben az európai szerzők méltányos díjazásban részesüljenek. Ehhez uniós szintű fellépésre van szükség.

Digitális megőrzés és terjesztés

Az EB kezdeményezésére párbeszéd indul az érdekeltek között, melynek célja olyan egyszerű és költséghatékony jogviszony-rendezési megoldások keresése, amelyek kiterjednek a mai napig szerzői jogi oltalom alatt álló könyvtári állomány tömeges digitalizálására és online terjesztésére is. Ez vonatkozik a kereskedelmi forgalomban már nem lévő és gazdátlan művekre is, vagyis azokra, amelyek esetében a jogosult személye nem azonosítható, vagy holléte nem ismert.

Gazdátlan művek

A gazdátlan művek digitalizálása és terjesztése kulturális és gazdasági szempontból különösen nagy kihívást jelent, a jogtulajdonos ismeretének hiányában ugyanis a felhasználók nem tudják megszerezni a szükséges engedélyeket, így például egy könyv nem digitalizálható. Az európai kulturális intézményeknél fellelhető állomány jelentős hányada ilyen mű, így például a *British Library* saját becslése szerint szerzői jogi oltalom alá eső állományának 40%-a e kategóriába tartozik. Az EB hamarosan hatásvizsgálat keretében részletesebben is megvizsgálja ezt a jelenséget.

A cél olyan megoldás kialakítása, amely elősegíti a gazdátlan művek digitalizálását és terjesztését, és támogatja egy kellő körültekintésen alapuló közös

szabályrendszer kidolgozását, amely alapján a gazdátlan művek Európa-szerte elismert módon gazdátlanok minősíthetők.

E tekintetben már meg is történtek az első lépések, még hozzá a nemzeti könyvtárakat, közös jogkezelő szervezeteket és kiadókat tömörítő, és az eContent plus program keretében 2,5 millió euró európai bizottsági társfinanszírozásban részesülő *ARROW projekt (Accessible Registries of Rights information and Orphan works – szerzői jogi információk és gazdátlan művek központi adatbázisa)* keretében. A 2008 novemberében indult projekt célja a jogtulajdonosok azonosítása és a művek jogi státuszának tisztázása, azaz például annak, hogy kereskedelmi forgalomban már nem lévő vagy gazdátlan műről van-e szó.

Hozzáférés a fogyatékos személyek számára

A fogyatékos személyeknek az információszerzés során számos akadállyal kell megküzdeniük. Különösen a gyengén látók részéről merül fel igény a „könyvéhség” csillapítására, mivel az európai kiadványoknak csak mindössze 5%-a érhető el számukra megfelelő formátumban, és a helyzetet a határokon átnyúló terjesztés – sokszor azonos nyelvű országok közötti – korlátozása tovább súlyosbítja. Az érdekeltek a fogyatékos személyek, különösen a gyengén látók igényeinek szentelt fórum keretében megvizsgálják a lehetséges politikai intézkedéseket, többek között a megfelelő formátumban elérhető művek akadálymentes uniós kereskedelmének ösztönzésére kínálkozó lehetőségeket.

További információ:

- http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/copyright-infso/copyright-infso_en.htm
- http://ec.europa.eu/information_society/news_room/cf/itemlongdetail.cfm?item_id=5332
- A digitális könyvtárakra irányuló európai kezdeményezésekről:
http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/index_en.htm .
- Az ARROW projektről: <http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/cinema/june09/arrow.pdf> .

Forrás:

IP/09/1544 2009. október 19.

DORIE – új adatbázis

A *DORIE (Documentation et Recherche sur les questions Institutionnelles Européennes – uniós intézményi kérdésekkel kapcsolatos dokumentáció és kutatás)* elnevezésű adatbázis az intézményi kérdésekkel foglalkozó szakembereknek kíván hozzáférést adni az EB szervezeti egységei által az évek során saját felhasználásra összeállított dokumentációs anyaghoz. Az adatbázis olyan dokumentumok és kivonatok választéka, amelyek az EU intézményeihez, döntéshozatali folyamatához, valamint az alapító szerződések felülvizsgálatát végző kormányközi konferenciákhoz (és a 2002 és 2003 között tevékenykedő Konventhez) kapcsolódnak.

Az adatbázisban található dokumentumtípusok:

- az intézmények jogi iratai,
- az uniós intézmények és szervek üléseinek jegyzőkönyvei,
- sajtóközlemények és újságcikkek,
- az Európai Unió vezetőinek beszédei,
- az EB szervezeti egységeinek egyes belső jegyzései.

A keresés eredményeként a felhasználók hozzáférhetnek a dokumentumra vonatkozó adatlaphoz és magához a dokumentumhoz is, ha az nem áll szerzői jogi védelem alatt.

Az adatbázisban franciául vagy angolul lehet keresni.

A dokumentumok nagy része történeti okokból csak franciául vagy angolul található meg a gyűjteményben, de az adatbázis olyan anyagokat is tartalmaz, amelyek több nyelven, ritkább esetben akár az EU minden hivatalos nyelvén hozzáférhetők. A keresés során talált dokumentumok további nyelvi változataihoz más adatbázisok, például az EUR-Lex révén lehet hozzájutni.

Hogyan kereshetünk az adatbázisban?

- *Téma szerint:*

az európai szereplők különböző intézményi témákkal kapcsolatos állásfoglalásait lehet így keresni. Ezek a dokumentumok a *Témakörök* menüpont alatt találhatóak, hierarchikus faszerkezetbe rendezve (pl.: Az Európai Unió Tanácsa > szavazás – döntéshozatali eljárás > a minősített többség definíciója).

• *Más keresési feltételek szerint:*

A *Fő mezők* menüpont alatt több feltétel közül lehet választani: dokumentum címe, típusa, dátum, az állásfoglalás szerzőjének a neve (pl.: Bizottság/Barroso J. M.), hol hangzott el az állásfoglalás (pl.: Kormányközi konferencia, kkk/Amszterdam). Egyszerre több feltételt is meg lehet adni.

A DORIE jelenleg fejlesztés alatt áll. Bár a dokumentumok egy része már elérhető, még körülbelül öt évre van szükség a teljes dokumentációs anyag hozzáférhetővé tételére. Az adatbevitelnél elsőbbséget élveznek azok a dokumentumok, amelyek kormányközi konferenciák alapszövegét képezik, illetőleg azok, amelyek a következő témakörökhöz kapcsolódnak:

- Bizottság/összetétel/tagok száma,
- Bizottság/kijelölés/kinevezés/Bizottság beiktatása,
- az Európai Unió Tanácsa/szavazás – döntéshozatali eljárás/minősített többség meghatározása,
- az Európai Unió Tanácsa/szavazás – döntéshozatali eljárás/minősített többség,
- jogszabály-kezdeményezési jog,
- alapjogok/alapjogi charta,
- ügynökségek,
- Európai Parlament/az EP szerepe és hatásköre.

A gyűjtemény több mint egymillió oldalnyi régi dokumentumot is tartalmaz, melyeket a bizottság munkatársai fokozatosan digitalizálnak.

Elérhetősége: <http://ec.europa.eu/dorie/home.do>

Új vezető az Európai Bizottság Magyarországi Képviseletének élén

2010. január 1-jétől *Szűcs Tamás* kapott megbízást az EB magyarországi képviseletének vezetésére.

Szűcs Tamás 2006 és 2009 között az *EB Kommunikációs Főigazgatóságának* stratégiai igazgatója volt. 2004-től *Balázs Péter*, majd *Kovács László* biztosok kabinetfőnöki posztját töltötte be. 1995 és 2004 között diplomáciai megbízást teljesített Magyarország Európai Unió melletti állandó képviseletén Brüsszelben, ahol fő felelősséget viselt a csatlakozási tárgyalások koordinációjáért és az EU intézményi reformját célzó tárgyalásokért (Amszterdami és Nizzai Szerződés, Európai Konvent), valamint az Antici-csoport első magyar tagja is volt. Szűcs Tamás több európai integrációs szakönyv és kiadvány szerzője, illetve szerkesztője.

További információ:

http://ec.europa.eu/magyarorszag/about_us_hu.htm

Összeállította: Kovácsné Koreny Ágnes

NETWORKSHOP 2010

Az NIIF Program keretében idén is megrendezésre kerül a NETWORKSHOP 2010 országos informatikai konferencia. Minden HUNGARNET tagintézmény résztvevője a részvételi díj 50%-át kedvezményként igénybe veheti.

A Workshop helyszíne: Debrecen, Debreceni Egyetem

A konferencia időpontja: 2010. április 7-9. (szerda-csütörtök-péntek)

Tutoriálok időpontja: 2010. április 6. (kedd)

Amennyiben előadóként kívánnak megjelenni a konferencián, úgy a jelentkezéshez a:

<http://nws.niif.hu>

<http://www.niif.hu/rendezvenyek/networkshop>

címet szíveskedjenek használni.

Részvételi jelentkezéssel és szállással kapcsolatosan jelentkezni lehet online a:

<http://www.confours.mtesz.hu/nws2010> címen,

illetve a kitöltött jelentkezési lappal faxon: (06-1) 353-0025;

Conference Tours (Tel.: (06-1) 474-7923, (06-1) 332-9999)

Részletes információ a <http://www.niif.hu/rendezvenyek/networkshop> címen érhető el.

*(Nagy Miklós
az NIIF Intézet igazgatója)*